

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra občanské výchovy a filozofie

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Babiččino údolí napříč staletími
A historical site Grandmother's valley across centuries

Kateřina Holubová

Vedoucí práce: Ing. Michaela Dvořáková, Ph.D.
Studijní program: Specializace v pedagogice
Studijní obor: Český jazyk se zaměřením na vzdělávání – Základy společenských věd se zaměřením na vzdělávání

Odevzdáním této bakalářské práce na téma Babiččino údolí napříč staletími potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 18. 4. 2018

Ráda bych touto cestou vyjádřila poděkování Ing. Michaele Dvořákové, Ph.D. za její cenné rady a trpělivost při vedení mé bakalářské práce. Dále děkuji svému příteli Filipu Jirouškovi za jeho pomoc a pochopení při mém psaní.

ABSTRAKT

Bakalářská práce se bude zabývat fenoménem Babiččina údolí. Zasadí národní památku do kontextu přírodního a kulturně historického prostředí. Popíše jednotlivé objekty Ratibořického údolí v současnosti a propojí je s životem a dílem Boženy Němcové. Práce se bude věnovat fenoménu historické paměti a proměnám vnímání významu této památky.

KLÍČOVÁ SLOVA

Babiččino údolí, Babička, Božena Němcová, historická paměť, symbol

ABSTRACT

This bachelor thesis will look at the phenomenon of the Grandmother's valley. It will examine this national heritage site in relation to the natural environment and its socio-cultural context. It will seek to describe individual objects found in the Ratiboricke valley at the present period and it will connect these objects with the life and works of the authoress Božena Němcová. The bachelor thesis will look at the reception history of this heritage site through time and its place in national historical memory.

KEYWORDS

Grandmother's valley, Grandmother, Božena Němcová, historical memory, symbol

Obsah

Úvod.....	8
1. Babiččino údolí jako symbol	10
2. Babiččino údolí jako místo historické paměti.....	12
2.1 Babiččino údolí v českém historickém narativu	13
2.2 Současný význam Ratibořic a <i>Babičky</i> pro Českou republiku.....	14
2.2.1 <i>Babiččin</i> vliv na český venkov	14
2.3 Babiččino údolí a odkaz Boženy Němcové v umělecké literatuře	14
2.3.1 Alois Jirásek: <i>U nás</i>	14
2.3.2 Viktor Dyk: „Památce Boženy Němcové“	15
2.3.3 Symboly v odkazu Boženy Němcové	15
2.3.4 Jaroslav Seifert: <i>Viktorka</i>	16
2.3.5 Parodie: <i>Babička po pitvě</i> a <i>Babička vulgaris</i>	17
2.4. Vliv filmů na Babiččino údolí.....	17
3. Základní informace o Babiččině údolí	19
3.1 Charakteristika přírody v Babiččině údolí	19
4. Dějiny České Skalice a Ratibořic.....	21
4.1 Jiřinkové slavnosti	23
4.2 Barunčina škola	23
4.3 Muzeum Boženy Němcové	24
5. Život Boženy Němcové.....	25
5.1 Manželství s Josefem Němcem.....	25
5.1.1 Děti Josefa a Boženy Němcových	26
5.2 Vlastenecká společnost.....	27
5.3 Konec života Boženy Němcové	28
6. Vliv Ratibořic na vlastní tvorbu Boženy Němcové	29
6.1 Poezie	29
6.2 <i>Obrazy z okolí domažlického</i> a „Dlouhá noc“	30
6.3 „Chudí lidé“, „Dobrý člověk“ a „Pan učitel“	30
6.4 <i>Babička</i>	31
7. Reálné ratibořické osoby a jejich literární předobrazy	32
7.1 Babička a dědeček Boženy Němcové: Marie Magdalena Novotná a Jíří Novotný.....	32
7.2 Matka Boženy Němcové: Marie Magdalena Terezie Panklová	33
7.3 Otec Boženy Němcové: Jan Pankl	34

7.4 Sourozenci Boženy Němcové: Jan Josef, Otto Vilém, Adelheida	35
7.5 Viktorie Terezie Židová.....	35
7.6 Kristina Celbová, provdaná Nemastová	37
7.6.1 Jakub Míla.....	37
7.7 Antonín Ruder.....	37
7.7.1 Marie Anna Rudrová, provdaná Toberná.....	37
7.8 Josef a Rozálie Steidlerovi.....	37
7.9 Další postavy z podzámčí	38
7.10 Vévodkyně Kateřina Bedřiška Vilemína Benigna Zaháňská	38
7.11 Emilie von Gerschau	39
8. Objekty v Babiččině údolí	40
8.1 Naučná stezka Babiččino údolí	40
8.1.1. Lovecký pavilon	40
8.1.2 Zámek Ratibořice	40
8.1.3 Byt rodiny Panklovy	41
8.1.4 Zahradní dům	42
8.1.5 Pomník Babička s dětmi	42
8.1.6 Vodní mandl.....	43
8.1.7 Rudrův mlýn.....	43
8.1.8 Panský hostinec	43
8.1.9 Staré bělidlo	44
8.1.10 Viktorčín splav	44
8.1.11 Rýzmburský altán	45
9. Různé úhly pohledů napříč časem na Babiččino údolí, <i>Babičku</i> a Boženu Němcovou	46
9.1 Autoři 19. století	46
9.1.1 Babiččino údolí jako pozadí <i>Babičky</i>	47
9.2 Autoři 20. století	48
9.2.1 Babiččino údolí jako ráj.....	49
9.2.2 Babiččino údolí jako symbol rodinného kruhu	51
9.2.3 Babiččino údolí a socialismus	52
9.2.4 Babiččino údolí a prostý lid	54
9.2.5 Babiččino údolí v historicko-kulturním kontextu.....	56
9.3 Autoři 21. Století.....	57
9.3.1 Babiččino údolí v dopisech	58
10. Současný život v Babiččině údolí	60
10.1 Kulturně společenské akce a události	60

10.2 Sport	61
10.3 Návštěvnost.....	62
10.5 Babiččino údolí v kontextu „kraje spisovatelů“	64
Závěr	65
Seznam použitých informačních zdrojů	67
Seznam příloh.....	71

Úvod

Bakalářská práce se zabývá fenoménem Babiččina údolí, jež je spjaté s knihou Boženy Němcové. Tato oblast se nachází v Královéhradeckém kraji, kde zmíněná spisovatelka vyrůstala. Člověk nejvíce přilne k té oblasti, kde žil jako malé dítě, a tak i Ratibořice se staly pro Němcovou místem, na něž nejvíce vzpomínala.

Téma jsem si zvolila díky zájmu o východní Čechy a o tamní památky spojené s význačnými osobnostmi této země. Konkrétně Babiččino údolí má velmi zajímavý příběh, který je spjatý s výše zmíněnou českou spisovatelkou, člověkem, jenž je sám o sobě velmi inspirativní. Jelikož mým druhým studijním oborem je český jazyk a literatura, vybrala jsem si toto místo i proto, že se zde kromě historie prolíná rovněž literární příběh, který se odráží na vlastivědném pozadí.

Práce si klade za cíl zjistit, jak se vyvíjelo Babiččino údolí ve své podobě, ve vnímání vědců i veřejnosti. Zkoumá, jakou má dnes hodnotu jako místo národní a historické paměti. Dále se snaží popsat do jaké míry je to oblast zpětně ovlivněná Boženou Němcovou a její literární tvorbou, zejména *Babičkou*. Také usiluji o postihnoutí toho, jestli místo i nadále oslovuje další generace a jaké jsou reálné historické a společenské souvislosti spisovatelčina díla.

První dvě kapitoly se zaměřují na popis Babiččina údolí jako na místo historické paměti českých dějin, na symbol s atmosférou Boženy Němcové a jejího díla. Pohlízejí na toto místo jako na historicko-kulturní fenomén. Třetí a čtvrtá kapitola nabízí základní historické informace o Ratibořicích pro uvedení do konkrétního kontextu místa, z čeho se tato oblast jako místo historické paměti vyvinula. Pátá část blíže představuje stručný život Boženy Němcové, ukáže spisovatelku pro lepší pochopení jako člověka v kontextu její rodiny, společnosti a toho, co ji formovalo pro vytvoření děl s velkým vlivem. Šestá část reflektuje pozdější vliv Ratibořického údolí na spisovatelčinu tvorbu, klade si za cíl poukázat, jak silně jí její rodný kraj zůstal v paměti. Následující kapitola představuje skutečné osudy postav z *Babičky*. Tato část se snaží porovnat jejich reálný a smyšlený osud. Osmý oddíl popisuje objekty, které lze v současnosti navštívit a zažít tak dobovou atmosféru 19. století. Devátá kapitola sleduje, jak velký vliv měla spisovatelka a její dílo *Babička* na proměnu Ratibořic v Babiččino údolí. Dále tato část nabízí pohled na proměny vnímání místa jako symbolu podle literárních historiků

a kritiků. Poslední oddíl reflektuje současný život v Babiččině údolí a poukazuje na aktuální návštěvnost.

K naplnění tématu je použita odborná literatura, a to literárně historická a regionálně historická a dále internetové zdroje.

„Babička je duhou nad českým národem [...]“¹

1. Babiččino údolí jako symbol

Babiččino údolí se stalo literárním skanzenem.² „Božena Němcová umístila román *Babička* do ‚rozkošného údolíčka‘ svého dětství. Literární obraz Ratibořic byl natolik působivý, že překryl a posléze i vymazal samotnou realitu.“³ Tak se tomuto příběhu začala přizpůsobovat i skutečnost. Nelze nahlížet na Babiččino údolí bez vzájemné souvislosti s knihou *Babička* a její autorkou Boženou Němcovou. Spisovatelka vlastně vytvořila z tohoto místa symbol, a tudíž jsou Ratibořice nerozlučně spjaté s její nejslavnější knihou. Turisté zavítají do Babiččina údolí ne proto, že by je tolik zajímal reálný život lidí, kteří zde žili, ale hlavně kvůli připomenutí si příběhu a postav z *Babičky*. Skutečný příběh obyvatel této oblasti je zkoumán až druhotně.

O tom, jak je tato kniha důležitá, svědčí i fakt, že údolí bylo později pojmenováno právě po babičce Boženy Němcové, ačkoliv ta zde žila jen velmi krátce, pět let z celého svého života. Název tudíž jasně dokládá příslušnost k literární postavě. Ratibořický zámek je zase nerozlučně spojený se jménem kněžny Zaháňské, i když sídlo ve vlastnictví měli různí majitelé. Na ně si ale už mnoho lidí většinou nevzpomene. Všechno dosud zmíněné odkazuje na to, jak se kvůli textu Boženy Němcové začala krajina v Ratibořicích měnit na Babiččino údolí.

Ratibořice by bez *Babičky* byly jen jednou z mnoha vesnic. Lidé, domy, příroda; to vše je vázáno na Boženu Němcovou a její příběh. Proto je velmi důležitá souvislost údolí a *Babičky*, která se odráží v celé existenci tohoto místa poblíž České Skalice. Nejenže je Babiččino údolí přetvořením příběhu *Babičky* do reálného světa, také autorka této knihy je jeho nedílnou součástí. Literární vědec Vladimír Macura to vysvětlil takto: „*Knihy Boženy Němcové je jednoznačně stavebním řádem toho podivného parku. To ona se stala pro tuto část krajiny mírou všech věcí, kodifikací vzhledu přírody i staveb.*“⁴ Proto mají dodnes Ratibořice ráz krajiny a společnosti z 19. století a jakýkoliv moderní zásah do této oblasti se stává velmi nežádoucím. To je důvod, proč mnoha lidem vadil zásah do podoby Viktorčina splavu, jenž dostal betonové obložení.⁵ Dále se však pracovníci

¹ POLÁK, Josef. *Dětství a mládí Boženy Němcové*, s. 106.

² *Rozkošné to údolíčko | Muzeum Boženy Němcové* [online]. [cit. 2018-03-09]. Dostupné z: <https://www.muzeumbn.cz/clanky-bartos-sanquis/>

³ Tamtéž.

⁴ Tamtéž.

⁵ *Rozkošné to údolíčko | Muzeum Boženy Němcové* [online]. [cit. 2018-03-09]. Dostupné z: <https://www.muzeumbn.cz/clanky-bartos-sanquis/>

památkové péče snaží udržet takový vzhled údolí, který mu dala prostřednictvím své literární tvorby Boženy Němcové.

Protože se krajina změnila podle nejslavnější spisovatelčiny knihy, nelze už dnes na Babiččino údolí nahlížet jinak než prostřednictvím vzpomínek a snění, jak je tomu v této črtě. „*Každá věc, každé stavení tu jaksi samovolně spouští asociace na Babičku. Vyfabulovaný svět překryl skutečnost, románové postavy se symbolicky zmocnily celého okolí, což kodifikují i nynější oficiální názvy jako Viktorčin splav nebo Barunčina škola.*“⁶ Skutečnost tu ale přeci jen zůstala, postavy mají totiž své reálné předobrazy.

Také mnohé historické práce, průvodci a další knihy, které píšou o Babiččině údolí, do svých textů začleňují pohledy na toto místo prostřednictvím výkladu *Babičky* nebo skrz život Boženy Němcové. Ratibořice jsou tedy památkou hlavně díky této spisovatelce.

Babiččino údolí je tudíž místem paměti, které vzešlo z literárního příběhu.

⁶ *Rozkošné to údolíčko | Muzeum Boženy Němcové* [online]. [cit. 2018-03-09]. Dostupné z: <https://www.muzeumbn.cz/clanky-bartos-sanquis/>

2. Babiččino údolí jako místo historické paměti

Babiččino údolí nabylo odrazu *Babičky* v roce 1950 po svém zestátnění, a stalo se tak symbolem, který je cílem mnoha turistů. Díky návštěvnosti podobná místa zůstanou v českém povědomí uchovány pro další generace. Babiččino údolí se udrží v paměti současných lidí tím více a pevněji, když se bude o *Babičce* a Boženě Němcové učit ve škole, budou se o Ratibořicích rovněž pořádat besedy a konat se zde různé společenské události. V České Skalici vzniklo Muzeum Boženy Němcové, které pečuje o udržování tohoto místa paměti. Jen tak budou podobná kulturně historická místa nadále uchováována a budou chránit až dodnes, například jako zde, český odkaz venkova 19. století a s tím související život lidí a jejich tradic.

Kniha je velmi dobrá uchovatelka vzpomínek a zkušeností, a tedy také historickým místem paměti. Oblibu Babiččina údolí by šlo demonstrovat také na tom, že *Babička* skončila jako druhá nejoblíbenější kniha ve čtenářské anketě z roku 2009 jménem *Kniha mého srdce*, které se zúčastnilo více než tři sta tisíc lidí z celé České Republiky.⁷ Z tohoto umístění lze vyvodit, že dílo a potažmo Babiččino údolí je stále velmi oblíbené místo a že příběh *Babičky*, který se zde rozvíjí i dnes, stále láká k návštěvě Ratibořic. Dále k oblíbě Babiččina údolí přispěly i dva natočené filmy, o kterých se více informací lze dočíst níže.

Podle knihy *Paměť a projektové vyučování v dějepise* je v současné době v české literatuře velice oblíbená paměťová tematika, jedná se tedy o obecnější jev. S tím také může souviset zájem o staré fotografie z různých míst.⁸ I proto jsou dnes Ratibořice místem, které mnoho lidí vybízí k prohlédnutí.

Josef Polák potvrzuje, že Babiččino údolí láká i v současnosti návštěvníky. „[...] *Sejde se (zde) za rok tolik tisíc diváků, turistů, obdivovatelů i kritiků, kteří putují dobrovolně do Ratibořic jako do milovaného poutního místa celého národa.*“⁹ Je důležité, aby proběhla „*kultivovace historického vědomí jedince a uchovávání kontinuity historické paměti.*“¹⁰ A proto by lidé kromě přečtení knihy o *Babičce* a Ratibořicích měli navštívit i Babiččino údolí, a porozumět tak důvodům, proč toto místo oslovuje mnoho osob, či jaké jsou reálné historické a společenské souvislosti knih *Němcové*. Protože minulost

⁷ *Kniha mého srdce*; Česká televize [online]. [cit. 2018-02-16]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10214215895-kniha-meho-srdce/>

⁸ HAVLŮJOVÁ, Hana a NAJBERT, Jaroslav. *Paměť a projektové vyučování v dějepise*, s. 5.

⁹ POLÁK, Josef. *Dětství a mládí Boženy Němcové*, s. 50.

¹⁰ HAVLŮJOVÁ, Hana a NAJBERT, Jaroslav. *Paměť a projektové vyučování v dějepise*, s. 2.

není uzavřená, ale stále nabízí prostor pro reflexi našeho vztahu k místu, jedná se tedy o druhý život Babiččina údolí.

2.1 Babiččino údolí v českém historickém narativu

Venkov má v českých krajích dlouhou tradici a pevně zakořeněné místo. Pojmenování „občan“ má zde jinou etymologii než jinde ve světě. V Evropě stejné slovo odkazuje k městu, ale u nás k obci, tedy venkovu. Což „[...] vypovídá jasně o slabosti českého měšťanstva na počátku 19. století a zároveň i o adoraci vesnického lidu, chápaného jako nejvlastnější jádro národa.“¹¹ V roce 1891 na Jubilejní výstavě se předvedly přednosti českého venkova; rozvoj moderního průmyslu a Česká chalupa s artefakty lidového umění, což byl základ pro pozdější skanzeny. Tato exhibice byla vzorem pro sbírky lokálních muzeí. Lidovost pramenící z vesnické obce pak měla odraz v architektuře a módě. Vyzdvihování venkova se z předminulého století přeneslo přes první a druhou republiku až do čtyřicátých let, kdy se opět s nástupem komunistického režimu dočkaly české vesnice nových sympatií a preferencí. V čele se Zdeňkem Nejedlým socialisté kladli důraz na lidovou vrstvu a vrchnost odsouvali do pozadí. Český venkov s prostým lidem pro ně byl důležitým místem, kterému věnovali mnoho času a myšlenek.¹² V tomto období mnoho Čechů odjíždělo z města na venkov na své chalupy, aby utekli od ruchu, chaosu a neustálého kontaktu s lidmi, a častokrát je tomu tak dodnes. Tak mohl vzniknout fenomén českého venkova, jako je například Babiččino údolí.

Český venkov, zde konkrétně Ratibořice, má však ještě jednu výhodu. Formuje národní identitu prostřednictvím *Babičky* a Boženy Němcové. Jelikož byla její kniha v minulosti velmi úspěšná, stala se typem vesnice a českých lidí v nich žijících, a to se přeneslo až do současnosti na dnešní lidi, kteří se cítí být s příběhem babičky a jejich vnoučat spjatí, a i když si může kdokoliv o klasické četbě z 19. století myslet cokoliv, Češi berou tuto knihu za svou součást národní totožnosti a chrání její odkaz. To lze vidět na udržování Babiččina údolí do dnešních dnů, na konání mnoha událostí v Ratibořicích, na návštěvnosti tohoto místa a na neustálém obnovování odkazu Boženy Němcové a jejího díla.

¹¹ RAK, Jirí. *Bývali Čechové: České historické mýty a stereotypy*, s. 3-4.

¹² Tamtéž, s. 90-91.

2.2 Současný význam Ratibořic a *Babičky* pro Českou republiku

I když je venkov stále oblíbené místo pro odpočinek, v současnosti se stále více stává, že díky proměnám hospodářského fungování se lidé oddalují životu v přírodě a na vesnicích. Tento fakt se objevuje i v ekonomice slov, a tak lidé mají omezenější slovní zásobu než dříve, především se vytrácí termíny z přírody a ze zemědělství. Dále se vytrácí znalosti způsobu slavení svátků v průběhu roku nebo tradic, jež jsou navázané na hospodářské práce. Zde *Babička* působí jako záchrana, která uchovává hodnoty českého venkova a zpřístupňuje jej široké veřejnosti, dnes také hlavně prostřednictvím návštěvy Babiččina údolí.¹³ Proto se Ratibořice staly národním poutním místem.

2.2.1 Babiččin vliv na český venkov

Jazyk *Babičky* je z dnešního pohledu těžký na čtení, také historické reálie nejsou pro současnou mladší generaci známé, tudíž je jasné, že dílo Boženy Němcové je často jen pro náročného čtenáře, kterému nevádí s knihou strávit více času, pochopit ji a získat tak vhled do jedné z nejslavnější a nejkrásnější česky psané knihy takovým způsobem, aby pak mohl ocenit její formu i obsah a následně rozkrýt symboly, které se nacházejí v Babiččině údolí.

Kniha vyvolává stesk městských obyvatel po venkově, po obyčejném životě v přírodě s morálními hodnotami v srdci. Současně chce takový člověk utéct před modernitou svého života do klidného místa uprostřed lesů, luk a pastvin.¹⁴ Toto nabízí po celou dobu až do dneška Babiččino údolí, které se pro čtenáře díla Němcové stane klidným a idylickým místem ke strávení času a nabrání nových sil.

2.3 Babiččino údolí a odkaz Boženy Němcové v umělecké literatuře

Místem paměti se stala i umělecká literatura, která odráží vlastní tvorbu a odkaz Boženy Němcové. Spisovatelé a básníci taková díla vytvářejí v oslavných nebo těžkých časech a odborníci i laici se na tyto vzpomínající texty obrací a čtou je. V následující beletrii je reflektován obraz Boženy Němcové, jejího díla a kraje.

2.3.1. Alois Jirásek: *U nás*

Alois Jirásek žil v Náchodském panství jako Božena Němcová, akorát v Hronově. Její *Babičku* měl mezi svými oblíbenými knihami díky národopisným prvkům a čistému

¹³ POLÁK, Josef. *Dětství a mládí Boženy Němcové*, s. 106-107.

¹⁴ HEĚ, Veronika. Božena Němcová – tvorba a osobnost po půldruhém století. In: *Božena Němcová a její Babička. Sborník příspěvků z III. Kongresu světové literárněvědné bohemistiky*, s. 248-260.

jazyku. Velmi se mu líbilo líčení Ratibořic a několikrát i do svých děl zakomponoval postavu kněžny Kateřiny Zaháňské. Později se zaměřil i na další postavy z Ratibořického údolí, například na Viktorku a na Kristu Celbovou. Do kroniky *U nás* (1896) zařadil Barunku Panklovou a opět kněžnu, jež ale nelíčí tak zidealizovanou jako spisovatelka. Němcová se pak tedy objevuje ve třetím díle na Jiřinkových slavnostech.¹⁵

2.3.2 Viktor Dyk: „Památce Boženy Němcové“

Básnická sbírka *Devátá vlna* od Viktora Dyka, vydaná roku 1930, obsahuje také báseň „Památce Boženy Němcové“, jež je básnickým rozloučením se se spisovatelkou, s její odhodlanou a statečnou povahou, kterou krotil jen nepříznivý a smutný život. Ale i přes to dokázala vytvořit díla, jež pohnula národní povahou a místo, kam se mnoho Čechů rádo podívá; Babiččino údolí. Báseň končí veršem: „*A v ženě ubité ubila lásku svou ta země podivná, jež jmenuje se Čechy.*“¹⁶ Avšak spíše než stát ubila v ní cit doba, ve které žila, protože pořád tlumila její povahu a psaní.

2.3.3 Symboly v odkazu Boženy Němcové

Všechny tyto tři texty, Františka Halase *Naše paní Božena Němcová*, Jaroslava Seiferta *Vějíř Boženy Němcové* a od Julia Fučíka *Božena Němcová bojující*, vyšly roku 1940 ke 120. výročí úmrtí Boženy Němcové. V knize *Přátelský kruh Boženy Němcové* se lze dočíst: „[...] *Němcová, pro nás báseň a legenda, (nám) stále vyrůstá před zraky, jak se mění pohled na ni a jak se ona k nám navrací v druhém vtělení tím, že její velká osobnost se odráží v zrcadle našeho současného písemnictví, v básních Halasových i Seifertových.*“¹⁷

V období nacistické okupace se národ cítil ponížený, a tak se vracel k hrdinské minulosti, kde chtěl najít sílu ke vzdoru a boji. Pro české vlastence byly léta po roce 1939 velmi těžké, jak v osobním životě, tak ve ztrátě národní totožnosti. Básníci a spisovatelé si tedy vybírali velké hrdiny našich dějin, aby oslavili jejich velikost a odvalu. Halasovy, Fučíkovy i Seifertovy básně a eseje se staly symbolem statečnosti a odhodlanosti v těžké době.¹⁸

V básnické sbírce *Naše paní Božena Němcová* Halas báseň „Chvála naší paní“ končí verši: „*pláč Koruny české srdce nám tak svírá, kde by byla bez Vás paní naše víra.*

¹⁵ WIRTH, Zdeněk. *Babiččino údolí: státní zámek a přírodní rezervace v Ratibořicích: putování po stopách mládí Boženy Němcové*, s. 10-11.

¹⁶ DYK, Viktor. *Památce Boženy Němcové*. DYK, Viktor. *Devátá vlna*, s. 84.

¹⁷ TILSCHOVÁ, Anna Marie. *Přátelský kruh Boženy Němcové*, s. 5.

¹⁸ MICHL, Karel. Doslov. HALAS, František. *Naše paní Božena Němcová*.

Matko naší velikosti, chraňte lid a země klín, až po srdce rozevřený řezem císařským.“ Toto čtyřverší dokládá odvolávání se lidu na velikány historie v těžkých chvílích, kteří zmírňují strach soudobého člověka. Dále je zde zařazena báseň „Svatební“, kdy básník lituje spisovatelku, že si musela vzít Němce a zmiňuje tam i Jiřinkovou slavnost.

Julius Fučík pojal ve své studii *Božena Němcová bojující* spisovatelku jako hrdinku, která přesně pasuje do socialistické doby, která ji může mít za vzor. Marie Majerová mu napsala do knihy předmluvu, v níž spisovatelku přirovnává k Juliu Fučíkovi tím, že oba chtěli bojovat za lepší společnost. Sám autor knihy se vehementně staví za emancipaci ženy, ve které byla její síla. Taková mu byla Němcová, a proto se dokázala stát jednou z prvních českých spisovatelek. To, že se Němcová vrací do dětství a prožívá jej znovu v Ratibořickém údolí, lze podle Fučíka vnímat jen jako další pokračování jejího života, který se ubírá kupředu.¹⁹

Jaroslav Seifert ke 120. výročí úmrtí spisovatelky vydal básnickou sbírku *Vějíř Boženy Němcové*. Zde také jako jeho výše zmínění kolegové vyzdvihuje trpký úděl spisovatelky, který ale svou silou a odvahou překonávala, a tím Seifert dával soudobým lidem najevo naději, již v roce 1940 potřebovali. Dále se odvolává na českou zem, na její krásná místa, která se nesmí zapomenout. Tam patří také Babiččino údolí, důležité pro národní uvědomění.

Božena Němcová, její dílo a Ratibořice se zde v těchto knihách změnilo na symbol. Už to není žena, která psala knihy a místo, kde žila. Je to hrdinka, jež dodává sílu dalším lidem, a Ratibořice se změnilo na Babiččino údolí, které uchovává v hmotném světě hodnoty určující národní identitu.

2.3.4 Jaroslav Seifert: *Viktorka*

Tentokrát si básník vybral zpracování postavy, která obývala Ratibořice, a to Viktorku. Nezveršoval však její reálný osud, ale umělecké zbarvení, kterým Němcová Viktorii Židovou zahalila. Tak vznikla básnická sbírka *Viktorka*, kterou autor vydal ke 130. výročí úmrtí Boženy Němcové, tedy v roce 1950. Srovnává osudy těchto dvou ze tří nejvýznačnějších žen, které obývaly Ratibořice a zasazuje je do něj: „*Noc byla*

¹⁹ FUČÍK, Julius. *Božena Němcová bojující*, s. 66.

tenkrát bezmála a Úpa byla rozvodněna. Volal jsem do tmy jejich jména, dvě krásná jména, zoufalá.“²⁰

2.3.5 Parodie: *Babička po pitvě* a *Babička vulgaris*

Stane-li se něco národním pokladem, který každý uznává, jeho dalším osudem je zparodování. Zesměšňují se věci, které mají pro společnost nějaký význam, jinak by si jich nikdo nevšímal. Tak tomu bylo i s dílem *Babička*, jež se dočkalo dalších neobvyklých zpracování. Karel Hynek vydal svou *Babičku po pitvě* roku 1946 a *Babička vulgaris* z pera neznámého autora byla publikována čtyři roky poté. Tyto parafráze spisovatelčina díla dokládají zájem o příběh babičky a o návštěvu Babiččina údolí.

Dalšími místy paměti, které uchovávají vzpomínku na Ratibořice, jsou filmy, které zde byly natočeny.

2.4. Vliv filmů na Babiččino údolí

Do současné doby byly o *Babičce* natočeny tři stejnojmenné filmy, první v roce 1921, který však byl ještě němý, režírovala jej Thea Červenková, jež vytvořila i scénář. *Babičku* poprvé ztvárnila Ludmila Innemannová a *Barunku* Liduška Innemannová. Podruhé se kniha dočkala svého zpracování v roce 1940 v černobílé verzi režiséra a scénáristy Františka Čápa, do role babičky si vybral Terezii Brzkovou a *Barunku* hrála Nataša Tanská. Jedná se o adaptaci, tudíž je film detailním otiskem knihy, a proto jej televize vysílala zkrácený, i když ho tak ochudila o mnoho scén. Avšak nejznámějšího zpodobnění díla Boženy Němcové se dostalo v roce 1971, kdy režisér Antonín Moskalyk knihu rozdělil na dvě části a za scénářem stál František Pavlíček. *Babičku* hraje Jarmila Kurandová a *Barunku* Libuše Šafránková. Film má podobu kolážovité skládanky, kterou lidé nepřijali příliš vřídlně. Autoři si převedení díla na snímek trochu upravili, lze tedy mluvit o nové interpretaci.²¹

Film Antonína Moskalyka, kterému se kraj okolo Ratibořic tolik zalíbil, že si koupil chalupu na Žernově, změnil vizuální podobu Babiččino údolí. Viktorčin splav, který je již mnoho let obložen betonem, musel získat zpět svou podobu z 19. století, a tak jej režisér obložil kulatinou, tudíž kmeny stromů zakrývaly znaky moderní doby, ale po nějaké době se klády odklidily. Dodnes je avšak k vidění naproti Starému bělidlu na

²⁰ SEIFERT, Jaroslav. *Vějíř Boženy Němcové: Přilba hlíny ; Ruka a plamen ; Píseň o Viktorce*, s. 265.

²¹ BŘEZINA, Václav. *Lexikon českého filmu*, s. 35.

travnaté stráni za řekou Úpou několik včelích úlů, které byly vyrobeny výlučně pro film, ale zůstaly zde dodnes, a tak trochu pozměnily vzhled Babiččina údolí. Přímo uvnitř bělidla zůstaly do současnosti interiéry a každodenní věci z doby 19. století, které zde přibyly také díky režiséru Moskalykovi. Film přispěl k novému zájmu o *Babičku* i o návštěvu Ratibořic. Lidé chtěli na vlastní oči vidět Zámek, Staré bělidlo nebo Viktorčin splav a na chvíli se stát součástí toho milého světa.

3. Základní informace o Babiččině údolí

Babiččino údolí je od roku 1952 národní kulturní památkou a také národní přírodní památkou, rozkládající se na 333 ha.²² Nachází se v okrese Náchod v Královéhradeckém kraji v obci jménem Ratibořice. Je obklopeno městem Česká Skalice a vesnicemi Vestec, Světlá, Slatina nad Úpou, Červená Hora, Žernov, Studnice a Zlích. Nedaleko těchto oblastí krajinně vévodí vodní nádrž Rozkoš, která je regulátorem vody, když taje sníh z Krkonoš, umožňuje po Labi doplout po lodi až do Pardubic a je vhodná pro sport a rekreaci.²³ Nejen díky vyjmenovaným částím kraje je to místo malebné a inspirativní.

Název Babiččino údolí pochází z literárního díla *Babička*, které napsala česká spisovatelka Božena Němcová a jež zde strávila své dětství a mládí. Avšak poprvé toto údolí takto nazval lékař a spisovatel Otakar Jedlička ze Smiřic nad Labem v roce 1878.²⁴ Ratibořice provází celou literární tvorbu Boženy Němcové.

3.1 Charakteristika přírody v Babiččině údolí

V *Babičce* se lze dočíst o přírodě v tomto údolí toto: „...*kde tolik vonných konvalinek rostlo, petrklíčů, podléšek, kohoutků a celé křičky lýkovce. [...] V lese bylo zase plno jahod, borůvek, hub a mandlových oříšků dost a dost.*“

Zdejší krajina si zaslouží větší pozornost, protože příroda v Babiččině údolí spadá do chráněného území. Možná je to i díky tomu, že mírně vlhké klima poskytlo rostlinám dobré možnosti růstu. Země okolo Ratibořic je rovněž známá svou červenou barvou půdy a skal. Je to pozůstatek tropického podnebí, kdy tyto vrstvy vznikaly.²⁵

Údolím protéká řeka Úpa, která vyvěrá z Krkonoš. Kousek pod Sněžkou se klikatí v rašeliništích, vede směrem na jih přes Pec pod Sněžkou, až končí v Jaroměři, kde se vlévá do Labe. Labe pak teče až do Severního moře. Tím, že začíná v krkonošském pohoří, se stává nejvýše pramenící českou řekou. Úpa u Ratibořic mívá tři ruiny hradů ze středověku. Jde o Vizmburk, Rýzmburk a Červenou Horu. Rýzmburk je hrad z poslední

²² Národní přírodní památka Babiččino údolí | Muzeum Boženy Němcové [online]. [cit. 2018-01-18].

Dostupné z: <https://www.muzeumbn.cz/npp-bu/>

²³ Přehrada Rozkoš a autokemp | Město Česká Skalice [online]. [cit. 2018-01-18]. Dostupné z:

<http://www.ceskaskalice.cz/cs/nase-mesto/prehrada-rozkos-a-autokemp/>

²⁴ WIRTH, Zdeněk. *Ratibořice: Státní zámek a Babiččino údolí*, s. 23.

²⁵ Tamtéž, s. 20.

doby Přemyslovců a blízko něj byl později postaven altán s výhledem do okolí, který je dnes konečnou zastávkou v Naučné stezce Babiččino údolí.²⁶

V Bažantnici, která vede z České Skalice do Babiččina údolí, rostou listnaté lesy, kde lze najít dub, lípu nebo javor. Nejblíže údolí, kde je větší vlhko, protože tu protéká Úpa, rostou hlavně olše a jasany. Například ve Zlíči, ale i na jiných místech, která sousedí s Ratibořicemi, se nejprve vytvořily vlhké louky měnící se během let v močály, až se z nich někde staly rybníky. Na takových místech nejčastěji je k vidění upolín a blatouch. Vévodkyně Zaháňská se z této krajiny pokusila na počátku 19. století udělat anglický park, přírodu obohatila o osamoceně nebo ve skupinách zasazené stromy. Jednalo se především o kaštany, bílé topoly či o exoticky znějící liliovník tulipánokvětý. Dnes je kolem známých objektů v Babiččině údolí vysázeno lipové stromořadí. Dále to tu také krásí mnoho květin. Mezi nimi konvalinka, prvosenka či vraní oko, také zde najdeme traviny, z nichž lze zmínit třeba biku nebo kostřavu.²⁷

V této krajině žije i pozoruhodné ptactvo. V blízkosti Úpy lze spatřit ledňáčka říčního nebo kachnu morčáka velkého, která dokáže ulovit rybu. Přímo v řece se vyskytuje rak říční a opodál se často objevuje i vydra. V lesech v Ratibořicích zase žije jestřáb lesní či výr velký. Z dalších ptáků například datel černý, žluna šedá či straka obecná. Babiččino údolí je také známo výskytem vzácných brouků v dutinách stromů. Lze zahlédnout třicentimetrového zlatohlávka skvostného, jednoho z nejkrásnějších brouků u nás, dále podle zápachu páchníka hnědého. Ve stromech se také vyskytují netopýři. Na loukách létají od květu ke květu vzácní motýlové jako modrásek bahenní. Údolí je jedním z nejvýznamnějších míst v České republice, kde žijí měkkýši, vyskytuje se zde například plžice štíhlá. Z obojživelníků lze zde najít mloka skvrnitého či skokana zeleného, z plazů užovku obojkovitou. Vyskytují se tady další zvířata, ze kterých lze zmínit různé druhy hlodavců a savců; veverku, lišku nebo srnce.²⁸

²⁶ HANUŠ, Josef. *Krajem Aloise Jiráka a Boženy Němcové*, s. 16.

²⁷ *Národní přírodní památka Babiččino údolí* [online]. 2013 [cit. 2018-01-18]. Dostupné z: <http://www.ochranaprirody.cz/lokality/?idmzchu=4>

²⁸ Tamtéž.

4. Dějiny České Skalice a Ratibořic

Ratibořice úzce souvisí s Českou Skalicí, která se nachází 3 km od nich. Babiččino údolí je velmi pevně spjato s tímto městem, jako s ním byla spojena Božena Němcová, která zde prožila mnoho chvil svého mládí, ať už jde o Jiřinkové slavnosti, kterých se účastnila, barokní kostel Nanebevzetí Panny Marie, kde proběhla svatba nejen spisovatelky s Josefem Němcem, ale také jejich rodičů nebo škola, kterou navštěvovala. V Malé Skalici se konala svatební hostina Němcové ve Steidlerově hostinci jménem U Bílého lva.

Česká Skalice, která se rozprostírá na skalnatém kopci, leží mezi Jaroměří a Náchodem, z obou oblastí je to do města Boženy Němcové zhruba stejná vzdálenost. První zmínka o tomto městě se datuje do 13. století, k roku 1238, kdy je na závěti Zbraslava Vchynice, číšníka krále Václava I., jako svědek uveden Petr ze Skalice. Územím dnešní České Skalice, jejíž jméno je zdobnělinou slova skála a až v 18. století se vžil přívlastek Česká nebo Velká²⁹, však vedla již před tisíci lety obchodní stezka, která spojovala Prahu s Polskem. O ní se lze dočíst v Kosmově kronice. Archeologické nálezy římských mincí z druhého století po Kristu ale dokládají, že tímto místem procházeli obchodníci již v dřívějších dobách. Roku 1238 se stal již zmiňovaný Petr ze Skalice členem rodu zlatého střímene. Toto pokolení ovládalo území kolem řeky Úpy, kde vybudovalo tři hrady Rýzmburk, Vízmburk a Červenou Horu.³⁰

Mnoho statků zde vlastnil rod pánů z Dubé, poté páni z Boskovic, například Vaněk z Boskovic. V dobách husitských vlastnili Skalici i Náchod páni z Kunštátu a Poděbrad. V té době 6. 1. 1424 blízko Bažantnice vedoucí do Ratibořického údolí porazil Jan Žižka vojáky východočeské katolické šlechty. Roku 1575, jak píše kaplan České Skalice Václav Šrám, Náchodské panství, Skalici, Hronov, Machov, Úpici, Kostelec a mnoho dalších vesnic a také tvrz Vízmburk koupil Zikmund Smiřický ze Smiřic. Ve stejném roce vnučka Jiřího z Poděbrad Hedvika Smiřická povýšila Českou Skalici nad Úpou na město.³¹ Dále majitel náchodského panství Jaroslav ze Smiřic roku 1582 získal Ratibořice od Magdaleny z Nestájova.³² Z rodu Smiřických byl pro Českou Skalici

²⁹ VLČKOVÁ, Věra. *Z českoskalických pamětí: vyprávění, co v České Skalici bylo a jak se žilo*, s. 15.

³⁰ *Historie | Město Česká Skalice* [online]. [cit. 2018-02-05]. Dostupné z: <http://www.ceskaskalice.cz/cs/nase-mesto/o-meste/historie/>

³¹ Tamtéž.

³² HANUŠ, Josef. *Krajem Aloise Jiráka a Boženy Němcové*, s. 6.

nejvýznamnější Albrecht Václav. Obyvatelům dal svobodu, moc práva a další privilegia. Většina lidí zde byli utrakvisty, kteří potom přestoupili k protestantismu.³³

Po třicetileté válce a útěku Smiřických se „zimním králem“ Fridrichem Falckým vládu nad územím převzal Albrecht z Valdštejna. Později v 17. století koupila Skalici a Náchod Magdaléna Trčková z Lobkovic, a po ní zde vládl její syn. Dále se stal majitelem Náchodské panství Octavian Piccolomini, a ten všechny výhody Skaličanům zrušil. Měl pocit, že obyvatelé nechovají k císaři úctu.³⁴

Náchodské panství mělo různé vlastníky, ale až kníže Piccolomini zde nechal postavit v 18. století zámek s kaplí. V té době zde válčil Bedřich II., pruský král a Laudon, rakouský podmaršál, ti krajinu ničili válkou sedmiletou. Počátkem 19. století, když v Evropě probíhaly napoleonské války, se sjeli do Ratibořic Alexandr, ruský car, Bedřich Vilém, pruský král a kníže Metternich, rakouský kníže, aby jednali o společném postupu proti francouzskému císaři Napoleonu I. V té době po roce 1800 byla majitelkou zámku Kateřina Vilemína Zaháňská, dcera vévody Petra Kuronského. Po ní se stal majitelem Jiří Vilém kníže Schaumburg-Lippe a Schaumburgové toto panství vlastnili mezi léty 1840 až 1945. Po konci druhé světové války území získal stát.³⁵

V roce 1866 propukla prusko-rakouská válka, kterou rakouská armáda prohrála. Tuto bitvu připomínají četné pomníky, které jsou rozseté po celém okolí a mají pro tento kraj velmi důležitý význam. Jeden z hrobů pamatující na rok 1866 můžeme najít právě i v Babiččině údolí. „*Vojenský hřbitov u silnice z České Skalice do Zlíče připomíná bojiště z 28. Června 1866, kde pruské vojsko porazilo rakouské. V ratibořickém zámku kapituloval v květnu památného roku 1945 poslední generál okupantské armády.*“³⁶

Česká Skalice byla středem snah obrozenců, její vlastenecký společenský život byl vysoce hodnocený a dávaný za příklad. Lze uvést jednu událost, která se pojí také s Boženou Němcovou, a to jsou Jiřinkové slavnosti. Další dvě podkapitoly se pak věnují místům, která dodnes připomínají odkaz Boženy Němcové v České Skalici. Jedná se o školu, kde se spisovatelce dostalo vzdělání a muzeum, které shromažďuje vzpomínkové předměty Němcové. Zároveň jsou obě místa součástí Naučné stezky Babiččino údolí.

³³ ŠRÁM, Václav. *Okres Česko-skalický: nástin historický*, s. 17-37.

³⁴ Tamtéž, s. 17-37.

³⁵ HANUŠ, Josef. *Krajem Aloise Jiráka a Boženy Němcové*, s. 6.

³⁶ WIRTH, Zdeněk. *Ratibořice: Státní zámek a Babiččino údolí*, s. 18.

4.1 Jiřinkové slavnosti

Ve stejné budově, jako sídlí Muzeum Boženy Němcové, se každý rok v září konají i Jiřinkové slavnosti, které založil buditel František Hurdálek, rodák z nedaleké vsi Studnice. Probíhaly v letech 1837–1847 a Božena Němcová zde tančila v roce 1837 a 1844. Je známo, že těchto plesů se účastnil také V. K. Klicpera, Hostivít Pospíšil, L'udovít Štúr či Bedřich Smetana. Setkávalo se zde mnoho důležitých osobností našeho národního obrození a tančila se zde Jiřinková polka, kterou složil výše jmenovaný český skladatel. Na tyto oslavy vzpomíná ve své knize *U nás* i Alois Jirásek.³⁷

V současnosti se Jiřinkové slavnosti konají každý rok, ale jejich obnova byla složitá. Ve 20. letech 20. století se vrátili zpět, ale do jiné budovy než dříve. Poté byly přerušeny druhou světovou válkou. Další dech nabraly až v roce 1962, kdy uběhlo přesně sto let od smrti Boženy Němcové a Jiřinkové slavnosti se mohly přesunout zpět do bývalého hostince Steidlera společně s muzeem. V roce 1970 umístili do parku před muzeem sochu sedmnáctileté Boženy Němcové, kterou vyrobila Marie Uchytlová-Kučová.³⁸

4.2 Barunčina škola

Do této školy chodila Němcová šest let a další tři roky na opakovací hodiny, které se konaly v neděli. Opakovací hodiny byly povinné a pro studenty od 18 let do 20 let. Budova měla podobu dřevěné chaloupky, v níž se dostalo spisovatelce jediného soustavného vzdělání. Na svědomí to měli učitelé Augustin Purma, Viktorin Keyzlar nebo Jan Smetana, bratranec Bedřicha Smetany. Naproti škole bydlel otec tohoto skladatele. Zpočátku byla škola jednotřídní, za docházky české spisovatelky se již jednalo o dvoutřídku. Božena Němcová sem docházela v letech 1823–1828. Ústav se zavřel nadobro v létě 1864.³⁹

Dále zde učil také učitel Josef Arnošt Kolisko, který musel pomáhat ošetřovat zraněné vojáky, když škola v roce 1866 sloužila jako nemocnice. Byl velmi důležitou součástí skalického vzdělávání. „*V přátelském spojení byl s mnoha vynikajícími českými vlastenci a spisovateli, i s Boženou Němcovou.*“⁴⁰ Z Ratibořic chodila pětiletá Němcová do školy přes Bažantnici, kterou si mohou návštěvníci i dnes projít. Často si vodívala k sobě domů i kamarádky ze školy.

³⁷ WIRTH, Zdeněk. *Ratibořice: Státní zámek a Babiččino údolí*, s. 19.

³⁸ *Jiřinkové slavnosti | Město Česká Skalice* [online]. [cit. 2018-01-19]. Dostupné z: <http://www.ceskaskalice.cz/cs/nase-mesto/kultura/jirinkove-slavnosti/jirinkove-slavnosti.html>

³⁹ HANUŠ, Josef. *Krajem Aloise Jiráska a Boženy Němcové*, s. 2-7.

⁴⁰ VLČKOVÁ, Věra. *Česká Skalice: osobnosti kultury, umění, vědy*, s. 107.

Do současnosti se z celé školy dochovala jen jedna roubená chaloupka, učitelův byt, který byl přeměněn v školní třídu z 19. století. Tak si lidé mohou prohlédnout, jak vypadala místnost, lavice, katedra, další nábytek či výzdoba, když ji navštěvovala Božena Němcová, a jak moc se liší od nynějších tříd.

Dále následuje muzeum, které bylo zřízené v budově bývalého Steidlerova hostince.

4.3 Muzeum Boženy Němcové

Muzeum Boženy Němcové bylo otevřeno v roce 1931, a stalo se prvním českým literárním muzeem. Dříve sídlilo v budově staré radnice na Husově náměstí, jež vybudoval Jan Krtička, který se stal jeho prvním ředitelem. Byl to velký znalec života a literárního díla Němcové. Často s Václavem Černým shromažďovali památky na spisovatelku a koupili i od dcery Boženy Němcové Theodory část korespondence. Dopisy poté nechal vystavit právě v muzeu.⁴¹

Při stém výročí úmrtí Boženy Němcové, což vyšlo na rok 1962, byla díky UNESCO a ministerstvu školství a kultury realizována obnova Steidlerova hostince U Bílého lva, kam bylo Muzeum Boženy Němcové s knihovnou a literárním archivem přestěhováno a otevřena moderní výstava.⁴²

V roce 1963 se stal Ludvík Mühlstein ředitelem Muzea Boženy Němcové, kdy správu převzal po Janu Zemanovi, a vedl jej až do roku 1998. „*Práce v českoskalickém muzeu se stala jeho životní náplní. Zasloužil se o rozvoj nejen muzea, ale i historických objektů v České Skalici, Ratibořicích, Rýzmburku a v Červeném Kostelci.*“⁴³ Také se výrazně staral o odkaz Němcové.

Elementárním vybavením muzea je pozůstalost po Boženě Němcové, kterou instituce koupila od spisovatelčiny dcery Dory. Jsou zde k vidění osobní památky, například různé předměty z bytu Němcové, upomínkové předměty jejích přátel, ale hlavně věci vztahující se k literární tvorbě autorky z Ratibořic. Za povšimnutí stojí velké množství rodinných dopisů přátel a korespondence o životě a dílech Boženy Němcové. Hlavním lákadlem, proč muzeum navštívit může být možnost prohlédnout si „*první vydání jejích spisů a drobné příspěvky do časopisů, almanachů a kalendářů. Zvláštní oddělení je věnováno bibliofilským tiskům a ,ex libris‘.*“⁴⁴

⁴¹ VLČKOVÁ, Věra. *Česká Skalice: osobnosti kultury, umění, vědy*, s. 96-97.

⁴² *Historie muzea | Muzeum Boženy Němcové* [online]. 2012 [cit. 2018-01-18]. Dostupné z: <https://www.muzeumbn.cz/historie-muzea/>

⁴³ VLČKOVÁ, Věra. *Česká Skalice: osobnosti kultury, umění, vědy*, s. 115.

⁴⁴ WIRTH, Zdeněk. *Ratibořice: Státní zámek a Babiččino údolí*, s. 18.

5. Život Boženy Němcové

Božena Němcová, narozená jako Barbora Panklová (4. 2. 1820 Vídeň – 21. 1. 1862), je nejvýraznější česká spisovatelka pocházející z poloviny 19. století. Přestože se narodila ve Vídni, stala se věrnou a oddanou českou vlastenkou, viz úryvek básně „Moje vlast“: „Česká zem mě nezrodila, přece je mou drahou vlastí, a Češkou se nazývati je mi chloubou, je mi slastí.“

„[...] prožila své mládí v rozkošném údolí ratibořickém České Skalice. Na její duševní vývoj mělo vliv jednak prostředí v zámku, kde otec byl služebníkem u vévodkyně Zaháňské, jednak její babička, prostá venkovská žena [...],“ se lze dočíst v předmluvě ke knize *Krajem Aloise Jiráska a Boženy Němcové* s tím, že babička jí při výchově dala základ k tomu, aby milovala lidi s jejich zvyky.

Jak bylo řečeno v předchozí kapitole, Božena Němcová navštěvovala školu v České Skalici a později v jejích deseti letech a pod vlivem svého otce, který z ní chtěl mít slečnu, ne jen komornou či služebnou, se přestěhovala do Chvalkovic, aby se naučila hrát na klavír, vařit, šít a také aby se zlepšila v němčině. Strávila zde tři roky, a stala se z ní slečna Betty.⁴⁵ Později se do Ratibořic vrátila, ale matka ji velmi brzy provdala, aby se Němcová už mohla postavit na vlastní nohy. Další fakta o rodině Boženy Němcové se lze dočíst v sedmé kapitole.

5.1 Manželství s Josefem Němcem

Pro matku Terezii se jako nejvhodnější ženich jevil Josef Němec (1805–1879), který byl o patnáct let starší než Němcová. Pracoval v Červeném Kostelci jako respicient finanční stráže a očekával úřednickou kariéru. Zaměstnání a devítiletá vojna avšak ovlivnily jeho povahu, Němcová jej nechtěla, ale matka se nedala přemluvit. Proto v roce 1837 se spisovatelka jako sedmnáctiletá dívka provdala za Josefa Němce v kostele Nanebevzetí Panny Marie v České Skalici. Za pár dní se konal první Jiřinkový ples.⁴⁶

Josef Němec měl značný vliv na svou mladou ženu, byl to velký vlastenec a Němcová se vedle něj také stala českou patriotkou. I když velký základ k tomu, být hrdá na český kraj, jí dala právě její babička. Po svatbě s Němcem se začala podepisovat jako Božena s odkazem k české vlastenecké společnosti. Původním českým jménem, které si takto

⁴⁵ MÜHLSTEIN, Ludvík, MÜHLSTEINOVÁ, Lada. *Kraj mládí Boženy Němcové*, s. 8.

⁴⁶ Tamtéž, s. 8.

změnilo mnoho našich učenců a vzdělaných lidí, dávali na odiv příslušnost k vlastenecké společnosti.

Nebyla to spalující láska, kterou si Němcová vysnila, často se hádali, ale v důležitých názorech se shodli a byli v nich jednotní. Celý život se podporovali, snažili se vést normální život a jeden druhého si velmi vážili. Podle historičky Magdalény Pokorné jsou tu tedy i věci, které měli společné. Již bylo zmíněno české vlastenectví. Oba dva vstoupili do Matice české, pomáhali vzniku české průmyslové školy, chtěli změny v době „jara národů“, podporovali Havlíčkovy myšlenky a psali do jeho *Národních novin*, spolu pak vystoupili na pohřbu Havlíčka, události, která se často v pozdějších letech řešila. Oba měli zájem o společnost, byli stateční, nikdy se nevzdávali, k lidem byli přímí až nekonvenční. Často se dostávali do sporu kvůli své tvrdohlavosti a neústupnosti.

Spisovatelka kvůli zaměstnání svého manžela Josefa Němce procestovala české kraje, Uhry, poznávala tradice, zvyky, lidské povahy z venkova i města, které později líčila ve svých dílech. V průměru strávil její manžel na jednom místě rok a půl. Němcové ale v srdci zůstávaly stále Ratibořice, sen dětství a mládí. Když o nich mohla někomu vyprávět, byla velmi šťastná, svůj dívčí věk měla za nejkrásnější dobu.

Jejich život a manželství nebylo lehké, policie je pronásledovala z politických důvodů, museli se starat o živobytí či o své zdraví. Němcová navíc toužila po lásce a uplatnění. Nutno říci, že takovéto manželství v té době nebylo nic ojedinělého a výjimečného. Spisovatelka zpočátku svého muže ctěla, vždyť byl o tolik starší a i kvůli dětem se snažila s ním setrvat. Vydržela žít s Němcem víc než dvacet let. Později docházelo mezi manželi k stále většímu odcizení. Odejít z manželství se rozhodla až pozdě, v době, kdy se nebyla schopna postarat ani sama o sebe, protože jí to už neumožňovala vleklá a těžká nemoc.

5.1.1 Děti Josefa a Boženy Němcových

Manželé spolu měli čtyři děti; nejstaršího Hynka (1838–1853), pak Karla (1839–1901), jedinou dceru Theodoru (často uváděnou jako Doru, 1841–1920) a nejmladšího syna jménem Jaroslav (1842–1898). Hynek bohužel zemřel v 15 letech na souchotiny, to spisovatelkou otřásl, ale jako silná žena na bolest nechtěla myslet, proto se o to více ponořila do psaní svého nejlepšího díla *Babičky*.

Karel studoval na zahradníka a učitele zahradnictví na Vyšší hospodářské a hospodářsko-průmyslové škole. Později po smrti první manželky si našel druhou a dohromady měl sedm dětí. Bydleli v Táboře a ke konci života se stal ředitelem Zemského pomologického ústavu v Tróji. Jaroslav se učil sazečem a byl žákem malířské akademie v Praze. V Rusku, v Oděse, se stal učitelem kreslení a inspektorem. Později se začal s velkým zájmem zabývat sadařstvím a ovocnářstvím, napsal dokonce o tom rozsáhlý spis. Němcovi měli jedinou dceru Theodoru, která později používala pouze jméno Bohdana. Učila ji nejprve doma matka, poté se vzdělávala na dívčí škole. Rok po smrti Boženy Němcové se stala industriální učitelkou na jičínské vyšší dívčí škole. Dora byla velmi uzavřená a vyhledávala samotu, zůstala nakonec svobodná a zemřela v roce 1920.⁴⁷

5.2 Vlastenecká společnost

Velká touha po lásce hnala Němcovou i k jiným mužům, než byl Josef Němec, který pro ránu a ostré slovo nešel nikdy daleko. Pro opačné pohlaví byla spisovatelka velmi zajímavou ženou, díky sociálnímu cítění a odvážnému emancipovanému chování. Od ostatních mužů Němcová získávala nejen lásku a pocit sounáležitosti, ale také se od nich mnoho učila, jelikož se pohybovali ve vlastenecké společnosti, kam ji později také přivedli. Radili jí, jak by měla ve své literární tvorbě postupovat a kam směřovat. Jednalo se například o J. R. Čejka, K. S. Amerlinga nebo V. B. Nebeského. Scházeli se kvůli společnému zájmu a nadšení pro věc národní. Proto vlastenecká společnost byla mnohými chápána jako ohrožení státu, který byl proněmecký. Měli pravdu, skupina prosazovala české střední vrstvy v kultuře a prostřednictvím ní také v politice. Když byli Němcovi na tom sociálně velmi špatně a neměli peníze, vlastenecké seskupení udělalo vstřícný krok a pomohlo jim.⁴⁸

Obrozenecká společnost čekala na vstup literárně nadané spisovatelky velmi dlouho. Než přišla Božena Němcová se svým dílem, spisovatelé, básníci a autoři různých uměleckých děl vyplnili čas mystifikací. Lze uvést příklad Františka Ladislava Čelakovského, který si ve dvacátých a třicátých letech vymyslel básničku Žofii Jandovou. Až po dvaceti letech konečně přišla Němcová s pohádkami, báchorkami, které nechávala otisknout do různých časopisů a kalendářů. Psala ve stylu

⁴⁷ HORKÝ, Milan, HORKÝ, Roman, ed. *Božena Němcová - život, dílo, doba: sborník příspěvků ze stejnojmenné konference konané ve dnech 7.-8. září 2005 v Muzeu Boženy Němcové, Česká Skalice*, s. 87-90.

⁴⁸ Tamtéž, s. 150-151.

biedermeierovském. Tak vstoupila do veřejného dění, vyhýbala se cíleně jen postavení hospodyně, chtěla odstranit hranici mezi ženou a mužem, a za to byla také často kritizována.⁴⁹

Božena Němcová naposledy byla v Ratibořicích v roce 1844, kdy svůj rodný kraj navštívila se svými dětmi. O pár let později začala psát právě *Babičku*, o tom, jak stařenka přijela do údolí a díky ní zde Němcová strávila nejkrásnější chvíle v životě. Často se stává, že spisovatelé poté, co navštíví místo, kde vyrůstali, jsou jím silně ovlivněni ve své literární tvorbě. Podobně se krajem svého dětství inspiroval také Leoš Janáček, když svá díla zasazoval do Hukvald.⁵⁰

5.3 Konec života Boženy Němcové

Celý život Božena Němcová vzpomínala na Ratibořice. Naposledy je navštívila v říjnu v roce 1859. Procházela se zde s učitelem J. A. Koliskem, v České Skalici zašla i do školy, kam jako malá chodila. Kolisko ji okouzil svou snahou a inteligencí, a tak mu poslala nějaké knihy do školní knihovny.⁵¹ Zemřela v roce 1862 zmožena těžkou nemocí a dnes je pohřbena na Vyšehradském hřbitově.

⁴⁹ HORKÝ, Milan, HORKÝ, Roman, ed. *Božena Němcová - život, dílo, doba: sborník příspěvků ze stejnojmenné konference konané ve dnech 7.-8. září 2005 v Muzeu Boženy Němcové, Česká Skalice*, s. 73.

⁵⁰ *Rozkošné to údolíčko | Muzeum Boženy Němcové* [online]. [cit. 2018-03-09]. Dostupné z: <https://www.muzeumbn.cz/clanky-bartos-sanquis/>

⁵¹ VLČKOVÁ, Věra. *Česká Skalice: osobnosti kultury, umění, vědy*, s. 120-121.

6. Vliv Ratibořic na vlastní tvorbu Boženy Němcové

Dnešní Babiččino údolí se nejvíce odráží ve vlastní tvorbě Boženy Němcové. Nechtěla je zaznamenat ve svých knihách dokumentaristicky, ale spíše umělecky, nejdůležitější pro ni bylo, aby text působil lidově. Uvědomila si, že folklorní vypravování se váže na místo, odkud vzešlo, tedy zde konkrétně na český venkov, a doplnila ho ve svých dílech o venkovské postavy, jejich tradice a zvyky během všech ročních období. Díky životu v Ratibořicích si osvojovala psaní umělecké literatury.⁵²

*„Nikdo z vás nevidí milé Ratibořice tak krásnými jako já! Vy vidíte v nich jen prózu skutečnosti, mně zůstaly rájem! Každý kámen, každou květinu vidím ještě, jak byly, dokud jsem byla děvčetem plným obrazivosti –“*⁵³ Velkou předností Boženy Němcové byla její vnímavost ke svému okolí. Dokázala vše popsat velmi přesně, do detailu a tak, že si hned každý dokáže představit oblast, kterou popisuje ve svých textech. Tak navždy upevnila obrázek Babiččina údolí v českém povědomí.

Pro českou spisovatelku byly Ratibořice velmi důležitým místem. *„Od počátku až do konce své literární tvorby, od prvních pověstí až po poslední povídku, stále se k němu vracela a formovala jeho skutečnou tvář ve vyšší, nepomijivou podobu uměleckého díla.“*⁵⁴ Její nejhodnotnější povídky se odehrávají v Ratibořickém údolí, nebo na něj odkazují a vzpomínají. Lze tak zmínit povídku „Chudí lidé“, „Pan učitel“, „Dobrý člověk“ nebo i *Babičku*. *„Malý kout české země na břehu řeky Úpy jí dal vše, co měl, a ona ho objevila světu.“*⁵⁵

Autorčiny prvotiny jsou proto tak silně spojeny se vzpomínkami na oblast, kde prožila první roky svého dětství a mládí a i v dalších dílech mají Ratibořice své pevné místo. Následující texty připomínají odkaz Babiččina údolí dodnes. Nejdříve se Němcová začala věnovat poezii.

6.1 Poezie

Božena Němcová začala svou literární tvorbu básněmi, prvními byly „Ženám českým“ a „Slavné ráno“, které vyšly v časopise *Květy* roku 1843, tedy v autorčiných třidvaceti letech. Mnoho další básní je vzpomínkou na Ratibořice, namátkou „Vodník“, „Touha“,

⁵² OTRUBA, Mojmir, PEŠAT, Zdeněk, HOMOLOVÁ, Květa ed. *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století: slovníková příručka*, s. 187.

⁵³ MÜHLSTEIN, Ludvík, MÜHLSTEINOVÁ, Lada. *Kraj mládí Boženy Němcové*, s. 7.

⁵⁴ Tamtéž, s. 9.

⁵⁵ Tamtéž.

„Hvězda má“. Zde všude je cítit stesk po rodném autorčině kraji, například v „Touze“: „Kdy vás spatří oko moje, hory drahé, milé hory, [...]. Pestré luhy, po nichž ráda jsem co děcko běhávala [...].“⁵⁶

Po básních se dostala k povídkám a črtám, které se staly jejími stěžejními žánry.

6.2 Obrazy z okolí domažlického a „Dlouhá noc“

V těchto svých dvou textech spisovatelka popisuje hlavně lidové obyčeje ve svém kraji. Ve črtě nazvané *Obrazy z okolí domažlického* (1845) lze vidět, jak Božena Němcová srovnává zvyky chodské s těmi severovýchodními, tedy vzpomíná prostřednictvím svého díla na Ratibořice a každodenní život v nich. Dále zmiňuje profil venkovského člověka a proměny vesnického života opět tak, jak vše viděla ve svém kraji dětství. Ve své první povídce nazvané „Dlouhá noc“ (1846) seznamuje své čtenáře s tradicí přástevnic z Ratibořického údolí. Zapsala ji kvůli tomu, protože měla pocit, že se tento zvyk pomalu začíná vytrácet, a tudíž jej chtěla uchovat pro další generace.⁵⁷ Dodnes jsou v Babiččině údolí výstavy textilní či o plátenictví, které k tomuto kraji neodmyslitelně patří.

6.3 „Chudí lidé“, „Dobrý člověk“ a „Pan učitel“

Všechny tyto povídky se také odehrávají na Náchodsku, nebo přímo v Ratibořicích. V předmluvě knihy *Pět povídek Boženy Němcové* Albert Pražák zmínil toto: „Jde tu všude o dědinskou látku, o dědinské typy, o boj se životem a jeho nástrahami, o touhu po sociálně lepším a šťastnějším životě a o moudré vyzkoušené hrdiny vyčnělé nad prostředím.“⁵⁸ Tyto a mnohé další povídky předjímají *Babičku*.

V „Dobřím člověku“ (1858) Němcová zužitkovala své vzpomínky, jak z východních Čech do Vídně cestovala nejen ona z Ratibořic, ale i další lidé z Náchodska do Rakouska za prací, za lepším životem. „Chudí lidé“ (1857) zase mapují spisovatelčiny zkušenosti z maloměst a venkova.⁵⁹

„Pan učitel“ (1860) je poslední povídka, kterou Němcová napsala. Inspirovala se Josefem Koliskem, který ji dříve učil, ale splynuly jí vzpomínky na školu v České Skalici, kam z Ratibořic docházela, se situacemi z Chvalkovic, kde byla vychovávána,

⁵⁶ MÜHLSTEIN, Ludvík, MÜHLSTEINOVÁ, Lada. *Kraj mládež Boženy Němcové*, s. 11.

⁵⁷ Tamtéž, s. 16.

⁵⁸ PRAŽÁK, Albert. *Drobné povídky Boženy Němcové. Pět povídek Boženy Němcové*, s. 7-8.

⁵⁹ Tamtéž, s. 8.

aby se naučila lepším dovednostem. V České Skalici se dnes nachází školní třída, která připomíná dobu, kdy ji spisovatelka navštěvovala. Tato místnost byla vyrobená podle popisu právě z této povídky.

Její celkové dílo korunovala kniha *Babička*, její nejslavnější a nejlépe propracovaný text, který je inspirován spisovatelčiným dětstvím.

6.4 Babička

Babička (1855) nejvíce ze všeho proslavila Ratibořice, respektive celé Náchodsko. Jak už bylo zmíněno výše, spisovatelka se snažila napsat dílo, které by se rovnalo dobovým textům jejích kolegů, mužů. Současně s tím ale prožívala ne zrovna příznivé období a vzpomínky na šťastné dětství prožité v Ratibořicích, které popsala a zidealizovala v této črtě, jí dodávaly optimismu.

Součástí tohoto díla je i několik pověstí z Náchodska. Například příběh o Rybrcoulovi a princezně Kačence nebo o Sibyle z Kladska⁶⁰, které dobře doplní atmosféru Babiččina údolí. V *Babičce* se lze setkat se všemi objekty, které se nacházejí v Ratibořicích, jelikož v minulém století bylo vše podle tohoto díla zde upraveno. Názvy domů nesou stejné jméno jako v knize. Konají se zde také akce připomínající tento příběh.

Karel Čapek řekl: „*Rodný kraj je kraj dětství, kraj prvních, a proto i nejsilnějších dojmů objevů a poznatků. Člověk se tam nemusí vracet, protože tam vlastně neprestal žít, ať se octne kdekoliv. [...] To je kus vlastní duše a osobnosti.*“⁶¹ Těmito větami spisovatel vlastně vysvětlil neustálé a neutichající myšlenky Boženy Němcové na Ratibořice, kde strávila své dětství a mládí, a které se jí nesmazatelně zapsali do srdce. Dokázala jejich kouzlo, jež v nich viděla, přenést na papír, a tak si na svou stranu přiklonit své čtenáře, kteří si po přečtení jejích děl o Ratibořicích tuto vesnici zamilovali a posléze například i navštívili. Babiččino údolí tak napořád získalo spojitost s Boženou Němcovou. A tato atmosféra na každého člověka, který tudy prochází, dýchá ze všech stran, domů a přírody. Spisovatelčina díla jsou rovněž nezbytnou součástí pro utvoření si celkového náhledu na východočeské Ratibořice. Jinak by to bylo jen obyčejné místo, které by se netěšilo tak vysoké oblibě jako dnes.

⁶⁰ MÜHLSTEIN, Ludvík, MÜHLSTEINOVÁ, Lada. *Kraj mládí Boženy Němcové*, s. 15-16.

⁶¹ VLČKOVÁ, Věra. *Z českoskalických pamětí: vyprávění, co v České Skalici bylo a jak se žilo*, s. 9.

7. Reálné ratibořické osoby a jejich literární předobrazy

Božena Němcová měla velké literární nadání, a tak si lidé, kteří si přečetli její dílo, myslí, že literární postavy jsou reálné. Skutečnost je taková, že její literární tvorba je poznamenána velkou idealizací, a to hlavně črta *Babička*. Postavy vystupující v této knize mají reálné protějšky, ale nesmí se zapomínat, že je to umělecké dílo.

Následující podkapitoly ukazují, v čem se lišil nebo podobal život postav reálných a skutečných, které se objevovali v historii Babiččina údolí.

7.1 Babička a dědeček Boženy Němcové: Marie Magdalena Novotná a Jiří Novotný

Prarodiče Němcové Jiří (1763–1805) a Magdalena (1770–1841) Novotní, v knize *Babička* známí jako babička a Jiří, pocházeli zpod Orlických hor, přesněji z Křovic u Dobrušky. Magdalena se za svobodna jmenovala příjmením Čudová, a byla dcerou tesaře. Měla sedm sourozenců, z nichž byla nejmladší.⁶²

Jiří pocházel také z chudé rodiny a byl narozený jako předposlední také ze sedmi dětí. Často navštěvoval svého strýce, který bydlel nedaleko Magdaleny, a tak ji dobře znal už od dětství. Nikdy nestudoval, jelikož mu velmi brzy zemřeli rodiče, ale naučil se tkalcovat, a až do své plnoletosti žil v domácnosti svého bratra. Později probíhaly vojenské odvody, bylo potřeba lidí do války s Tureckem. Jiří se nejdříve skrýval a později utekl do Kladska, nedlouho poté jej následovala i Magdalena. Vzali se v roce 1792, když Jiří již sloužil u vojáků jako mušketýr. Po svatbě se jim narodilo první dítě, dohromady měli devět dětí; tři z nich záhy zemřely. Narození potomků rychle po sobě pak vylučuje děj z novely *Babička*, kdy Magdalena měla svého muže následovat podle starého obyčeje do války, ale po úrazu Jiřího a jeho vyloučení z armády odešli do Nisy, kde poté Jiří zemřel.⁶³

Jejich nejstarší dcera podlehla epidemii neštovic v roce 1799. V té době už Jiří nebyl mušketýr, stal se z něj podruh a začal zase tkalcovat. Zemřel 1805 na souchotiny. Magdaleně v té době bylo třicet pět let a starala se o pět dětí. Rozhodla se z pruského Kladska odejít do své domoviny, do Dobrušky. A začala se živit, stejně jako její muž,

⁶² IRMANN, Adolf. *Pravda o matce Boženy Němcové*, s. 26.

⁶³ MÜHLSTEIN, Ludvík, MÜHLSTEINOVÁ, Lada. *Kraj mládí Boženy Němcové*, s. 50.

tkalcovstvím. Děti, postupně jak odrůstaly, si chodily hledat službu, často do Vídně, jak tehdy bylo zvykem.⁶⁴

V roce 1825 pozvala svou pětapadesátiletou matku k sobě domů do Ratibořic její dcera Terezie. Měla totiž mnoho práce jako služebná na zámku a chtěla někoho, kdo by jí byl ochotný pomoct s jejími dětmi. Magdalenu už doma nic nedrželo, děti se vdaly a oženily, a tak se rozhodla opustit svůj domov a jít vstříc své dceři a vnučatům, které do té doby ještě nikdy neviděla. Barunce v té době bylo pět let a Adélka se ještě nenarodila. Magdaleně to v Ratibořicích moc svědčilo, byla životem unavená a udřená, a zde už jen odpočívala. Jak je známo, velmi se sblížila s nejstarší vnučkou Barunkou, za pár let známou jako Božena Němcová. Babička jí předávala životní rady českého člověka z lidu a Barunka jí to oplácela láskou malého dítěte. Avšak jejich cesty se záhy zase rozešly, babiččin život v rodině dcery Terezie nebyl tak idylický, jak o něm psala spisovatelka ve svém díle. Magdalena pro neshody s Terezií, opustila Ratibořice a odešla k druhé své dceři do Dobrušky, kde s dětmi nesměla ani promluvit, neboť je Johana za interakci s jejich babičkou trestala. Poté obě odešli z Čech do Vídně.⁶⁵

Babička Boženy Němcové nakonec zemřela na ochrnutí plic 27. 3. 1841. Onen hřbitov ale v hlavním městě Rakouska už nelze najít, a tudíž ani hrob Magdaleny Novotné, byl totiž přeměněn ve Waldmüller-Park.⁶⁶

7.2 Matka Boženy Němcové: Marie Magdalena Terezie Panklová

Marie Magdalena Terezie Novotná (1797–1863), jak znělo její rodné příjmení, v literárním světě známá jako paní Prošková, se narodila v Kladsku a později byla poslána do Vídně, aby si tam našla službu. Seznámila se zde s šestadvacetiletým Rakušanem Janem Panklem, který byl štolbou v zámku. Ve Vídni se jim narodila dcera, která dostala jméno Barbora, Terezie se stala matkou ve dvaceti dvou letech. Když byla Božena Němcová na světě pár měsíců, jeli manželé vévodkyně Kateřina Zaháňská a hrabě Karel von der Schulenburg do Ratibořic a s sebou vzali i Jana Pankla s rodinou.⁶⁷ Nedlouho poté se Jan a Terezie v Ratibořickém údolí vzali.

Kateřina Zaháňská později Terezii Panklovou zaměstnala v zámku jako služebnou a dala Panklovým staré bělidlo k bydlení, byl to dům u zámeckého skleníku. Později

⁶⁴ MÜHLSTEIN, Ludvík, MÜHLSTEINOVÁ, Lada. *Kraj mládí Boženy Němcové*, s. 51.

⁶⁵ Tamtéž.

⁶⁶ IRMANN, Adolf. *Pravda o matce Boženy Němcové*, s. 19.

⁶⁷ Tamtéž, s. 15.

rodina bydlela v přízemním bytě, který byl provlhčený a nacházel se pod ratejnou. Služba v zámku obnášela vaření pro panské hosty či hlídání ostatních při praní prádla. Byla to náročná práce, která se s dětmi, jež Terezie rodila, nedala stíhat. Proto, jak již bylo zmíněno výše, si k sobě do Ratibořic pozvala babičku dětí. Potomci Panklovou vyčerpávali a velmi se trápila nad těmi, které ji v raném věku skonaly, dohromady jich takto zemřelo sedm.⁶⁸

Terezie Panklová chovala ke svým dětem chladný vztah, tím spíše k prvorozené Barboře. Jak byla dívka šťastná, když se k nim přestěhovala její babička v roce 1825. Terezie nechápala dětskou duši a v Ratibořicích jí chybělo město, kde pár let žila. K její špatné náladě přispěla i nepřítomnost manžela, který žil v Ratibořicích jen po tu dobu, kdy sem přijelo panstvo. Také byla nemluvná a v tváři měla jizvy po neštovicích, což ji dělalo nehezkou. „*Jen pět let prožila babička Magdalena Novotná v kruhu svých vnoučat. Neshody s dcerou byly stále častější.*“⁶⁹ A mohla za to právě hlavně povýšenost, pýcha a rozmrzelost Terezie. Dále na rozdíl od Barunčiny babičky neměla ráda styky s prostými lidmi, jejím přáním bylo pohybovat se mezi vrchností, tam, kde dělala jen služku. Dbala na svůj zevnějšek, a tak v oblasti Ratibořic patřila mezi honoraci. V roce 1845 se Panklovi přestěhovali do Zaháně, Dolního Slezska, na panství Dorothey, nejmladší sestry vévodkyně Kateřiny Zaháňské. Po třinácti letech byla Terezie propuštěna ze služby a vyhozena z bytu, proto se začala živit praním prádla.⁷⁰

Marie Magdalena Terezie Panklová zemřela v Zaháni roku 1863, kdy o rok přežila i svou nejstarší dceru, Boženu Němcovou.⁷¹

7.3 Otec Boženy Němcové: Jan Pankl

Otec Boženy Němcové Jan Pankl (1794–1850) pocházel kousek od Vídně a vzešel ze sedmi sourozenců. Stal se kočím hraběte Karla Rudolfa von der Schulenburg-Vitzenburg, kromě toho učil i jízdu na koni. Spisovatelka ho zvěčnila v díle *Babička* jako pana Proška. Pankl byl velmi laskavý, milý a hodný muž, nadto měl krásnou tvář. Nosil vysoké jezdecké boty, bílé kalhoty a upnutý kabát. Kvůli své práci se doma zdržel jen několik týdnů za celý rok, to se pak Terezie náhle změnila v milou a příjemnou matku a manželku. Němcová svého otce měla velmi ráda, stejně jako on ji. Dalo by se

⁶⁸ MÜHLSTEIN, Ludvík, MÜHLSTEINOVÁ, Lada. *Kraj mládí Boženy Němcové*, s. 52.

⁶⁹ IRMANN, Adolf. *Pravda o matce Boženy Němcové*, s. 15.

⁷⁰ MÜHLSTEIN, Ludvík, MÜHLSTEINOVÁ, Lada. *Kraj mládí Boženy Němcové*, s. 52-53.

⁷¹ IRMANN, Adolf. *Pravda o matce Boženy Němcové*, s. 27.

řít, že ji měl ze svých dětí nejraději. Často ji oslovoval Betty. Doma mluvil německy, zbytek rodiny mu odpovídal česky, až později se češtině trochu naučil. Zemřel stejně jako jeho žena v Zaháni.⁷²

7.4 Sourozenci Boženy Němcové: Jan Josef, Otto Vilém, Adelheida

Panklovým se narodilo mnoho dětí. „*Celkem měli třináct dětí: Barbora (1820), Jan Josef (1821), Johana (1823, † 1824), Josef Ludvík (1824), Ferdinand Ludvík (1826, † 1826), August (1827, † 1828), Konstancie (1829, † 1836), Marie Terezie (1830), Augustin (1832, † 1834), Adelheida (1833, † 1834), Adelheida (1835), Gustav (1837) a Otto Vilém (1840).*“⁷³ Ale jen sedm dětí se dožilo dospělosti.

Dětství, které vykreslila v *Babičce* Božena Němcová, zpracovala podle svých vzpomínek i ze zkušenosti se svými dětmi, které se v různých dětských scénách poznávaly. Barunka je v knize popsána jako citlivé, přítulné a snivé dítě, a je to sama spisovatelka. Jan je nejstarší syn Panklových Jan Josef, který se stal knihařem, ale nikdy se tomu nevěnoval. Odešel později do války s Itálií, a od té doby se o něm nic neví. Vilém představuje nejmladšího syna Otto Viléma, ten se ve skutečnosti stal vojákem, ale zběhl z armády a stejně jako Jan zmizel. Předpokládalo se, že utekl do Ameriky, nebo se zabil. Adélka má předlohu v Adelheidě, tedy nejmladší dceři Terezie a Jana. Němcová ji měla nejraději ze všech svých sourozenců pro její citlivou povahu. Adelheida velmi trpěla a strádala, dvakrát se vdala a žila v Berlíně. Němcová byla českou vlastenkou, a to jako jediná z rodiny, proto si musela se svými sourozenci psát dopisy v němčině. Spisovatelčini rodiče nebyli myšlením ani Češi, ani Němci, prostě žili tam, kde se jim vedlo v rámci mezí dobře.⁷⁴

7.5 Viktorie Terezie Židová

Viktorie Terezie Židová (1792–1868) se narodila v Červené Hoře, odkud pocházel její otec Antonín Žid, matka Anna Židová, rozená Lelková spatřila svět v nedaleké vesnici jménem Třtice. Když Viktorka povyrosla, chodila sloužit na Žernov a do Olešnice. V knize *Babička* vystupuje jako Viktorka, ale opět s literární postavou má společných jen pár věcí. Byla to štíhlá, černovlasá a krásná dívka, která se na Žernově seznámila s vojákem, jehož v knize zastupuje černý myslivec, což je ve skutečnosti pojmenování pěšáka, a odešla s ním do Hradce Králové a Josefova. Odsud se vrátila sama a šílená.

⁷² MÜHLSTEIN, Ludvík, MÜHLSTEINOVÁ, Lada. *Kraj mládí Boženy Němcové*, s. 53.

⁷³ Tamtéž, s. 52.

⁷⁴ Tamtéž, s. 55-56.

Své nedávno narozené dítě pohodila do Žebrácké rokle kousek od Červené Hory.⁷⁵ Jak je známo, Božena Němcová Viktorku nechala hodit své novorozeně právě do splavu, se kterým bude Viktorka už navždy spojená.

Za dětství Boženy Němcové byla už hodnou, ale bláznivou žebračkou. Chodila po vesnicích, kde prosila o jídlo a kolébala malé děti, často křičela maďarská slova a hvízdala. S sebou nikdy nic neměla. Byla známá tím, že v lese ráda hledala houby a nechávala je nasbírané na hromádkách, rozdělené podle toho, zda byly jedované, nebo jedlé. Lidé tak věděli, kde se zrovna Viktorka nachází, ráda je potkávala, když chtěla, ale neměla ráda mladé dívky. Taková děvčata se od ní dočkala jen samých nadávek. Později v pokročilejším věku měla Viktorka další dítě, byl to kluk a pojmenovala ho Jan. V létě si ve Zlíčském potoce prala oblečení a také se v něm koupala. Lidé ji rovněž často viděli sedět u řeky Úpy hned u splavu v Ratibořicích. Spala v jeskyňce u Žernova, nebo přímo v té vesnici u ševce Astra, ale moc ráda to měla u slatinského mostu.⁷⁶

Na rozdíl od knižní předlohy, Viktorie Židová zemřela nejspíš stářím v 76 letech v její rodné Červené Hoře, ale odpočívá na hřbitově v Červeném Kostelci. Kdežto bláznivá Viktorka umírá romantickým způsobem během letní bouře, při černém nebi a všudypřítomných blesků, z nichž jeden z nich ji zasáhl, právě když stála v lese pod stromem. V knize chtěla Němcová poukázat na velmi podobný život své babičky a Viktorky, a tak jejich smrt je téměř totožná; i babička umírá pod stromem, ale jablečném a v klidu a pokoji.

Viktorka se v mnohém odlišuje od ostatních postav v *Babičce*. Její přítomnost v tomto díle je vlastně samostatný příběh, který se propojuje s tím zastřešujícím, kde ve středu stojí babička a lidé se shromažďují kolem ní. Viktorka je jedinou z postav, kterou babička neumí utěšit, i když měli, než dívka trápením zešílela, stejný osud. Je to osoba, jež jediná v idylickém světě plného lásky, porozumění, štěstí nebo hodných lidí a sousedů nic takového nezná, neumí se radovat ze života, žije sama v lese, který je znám tím, že je pro lidi nebezpečný, za celou dobu nepromluví s nikým ani slovo, jen občas se s okolím dorozumívá prostřednictvím gestikulace.

Jediná se v knize nemůže obhájit, vysvětlit své chování, co se jí stalo, jaký je černý myslivec, protože čtenář se vše dozvídá vždy jen zprostředkovaně; postavy obývající

⁷⁵ MÜHLSTEIN, Ludvík, MÜHLSTEINOVÁ, Lada. *Kraj mládí Boženy Němcové*, s. 57.

⁷⁶ Tamtéž.

Ratibořické údolí si o této dívce jen vyprávějí, nerozumějí jejímu chování, a proto se jí bojí, nevědí, co mohou od ní očekávat, a tudíž ji dělají strašidelnější, než je. Jen babička dokáže pochopit, proč je Viktorka tak zoufalá, a tak se snaží svému okolí vysvětlit, aby pro dívku měli pochopení.

7.6 Kristina Celbová, provdaná Nemastová

Kristina (1815–1893) v *Babičce* známá jako Kristla byla dcerou hospodského a kamarádka Němcové. Byla velmi hezká a dlouho hledala svého ženicha. Bohužel Jakub Míla to nebyl, ale nemocný Václav Nemasta, který pracoval jako učitel. Když se stala vdovou, přestěhovala se i s dětmi do Náchoda, kde se živila šitím a pobírala roční podporu.⁷⁷

7.6.1 Jakub Míla

Jakub Míla pocházel ze Žernova a Božena Němcová jej znala ze svého dětství a mládí. Vztah Míly a Kristly si v díle *Babička* spisovatelka vymyslela. Vzhledem k jejich vztahu vypráví o odvodech vojáků, kdy za rok Náchod a okolí dodalo až 800 dospívajících chlapců. Chudí byli vždy odvedeni, lidé z vyšších vrstev se nechávali vyplatit.⁷⁸

7.7 Antonín Ruder

Antonín Ruder (1776–1856) vlastnil ratibořický mlýn, kde pracoval jako mlynář a lidé mu říkali Ludr. V knize vystupuje jako pan otec a Němcová jej vykreslila podle jeho skutečné povahy jako hodného a veselého člověka, proto se lidem u něj v práci líbilo. Po smrti ženy se odstěhoval do Chvalkovic.⁷⁹

7.7.1 Marie Anna Rudrová, provdaná Toberná

Marie byla vnučkou mlynáře Rudera a kamarádka Němcové. V literatuře vystupuje jako Mančinka. Nevdala se z lásky, vzala si bohatého mlynáře a později tragicky zemřela v mlýnském náhonu.⁸⁰

7.8 Josef a Rozálie Steidlerovi

V *Babičce* se objevují jako pan kmotr Stanický a paní kmotra. Steidler byl Němec, který se roku 1824 pustil do stavby hostince U Bílého lva. Panklovi měli se Steidlerovými

⁷⁷ MÜHLSTEIN, Ludvík, MÜHLSTEINOVÁ, Lada. *Kraj mládí Boženy Němcové*, s. 57.

⁷⁸ Tamtéž.

⁷⁹ Tamtéž, s. 56.

⁸⁰ Tamtéž, s. 57.

velmi dobrý vztah; Steidlerovi se stali svědky jejich svatby či kmotry narozených dětí. Později se stali kmotry i synům a dceři Boženy Němcové.⁸¹

7.9 Další postavy z podzámčí

Pan Beyer byl i ve skutečnosti myslivec, který pocházel z Krkonoš, v *Babičce* vystupuje i jeho syn Aurel jako Orlík. Naopak služky Bětka a Vorša nikdy doopravdy neexistovaly, jsou vymyšlené spisovatelkou. Terezii Panklové doma pomáhala služebná jen občas.⁸²

7.10 Vévodkyně Kateřina Bedřiška Vilemína Benigna Zaháňská

Protikladem k prostému lidu v područí zámku je vévodkyně Zaháňská s Hortensií. Tyto osoby zastupují v *Babičce* vyšší šlechtu, opět zde velmi zidealizovanou.

„ (...) devatenáctiletá Kateřina Vilemína zdědila po otcově smrti v roce 1800 zaháňské a náchodské panství a přesídlila do Čech.“⁸³ V knize se o ní Božena Němcová zmiňuje jako o paní kněžně. Kateřina (1781–1839) prožila tři nepovedená manželství, a protože byla velmi pohledná, vzdělaná, značně se zajímala o kulturu, divadlo nebo hudbu a sršela vtípem, jezdila po Evropě, aby si našla aspoň nějaké milence. Vynikala velkou ctižádostí, a proto později, když byl jejím přítelem Clemens Lothar Metternich, rakouský kancléř a nejvlivnější politik Svaté aliance, tak se s její pomocí ocitl zámek v Ratibořicích ve středu odboje proti Napoleonovi. Kateřina patřila do té nejvyšší vrstvy společnosti v Evropě, a to hlavně za vídeňského kongresu společně se svými sestrami.⁸⁴ Chtěla si vzít Metternicha, ale on se bál společenského znemožnění jako přísný katolík, a tak setrval v manželství se svou ženou.

Na naléhání matky se jejím prvním mužem stal šlechtic z Francie Ludvík Rohan, v té době generál ve službách Rakouska. Narodila se jim dcera Gustava, kterou ale dali pryč, jenže porod byl pro vévodkyni velmi těžký a další děti mít už nemohla. Po rozvodu si ihned vzala knížete Vasila Sergějeviče Trubeckého, avšak také se odcizili. Posledním jejím mužem byl hrabě Karel Rudolf von der Schulenburg-Vitzenburg, rakouský major. Manželství trvalo více než patnáct let, ale skončilo přechodem Kateřiny na katolickou víru, což se jejímu muži, evangelíkovi, nelíbilo. Když už tedy nemohla mít vlastní děti,

⁸¹ MÜHLSTEIN, Ludvík, MÜHLSTEINOVÁ, Lada. *Kraj mládí Boženy Němcové*, s. 58.

⁸² Tamtéž, s. 58-59.

⁸³ WIRTH, Zdeněk. *Babiččino údolí: státní zámek a přírodní rezervace v Ratibořicích: putování po stopách mládí Boženy Němcové*, s. 2.

⁸⁴ Tamtéž, s. 3

starala se o pár schovank až do té doby, dokud se vdaly, většinou na zámku v Ratibořicích. Zde Zaháňská trávila velmi často celé léto. Nechala upravit všechna místa v přírodě tak, aby zvala k odpočinku a k dlouhým procházkám. Proto byla hojně navštěvovaná místa v okolí Úpy, lovecký zámek v Bažantnici či Rýzmburský altán. K zábavě šlechty v duchu romantismu patřila i setkání na vycházkách s poddanými.⁸⁵

Němcová Kateřinu v literárním díle popsala jako hodnou šlechtičnu, která pomáhá prostým lidem a snaží se napravovat pořádky. A protože byla psychicky nevyrovnaná, vzhlíží k babičce na její klid a trpělivost. Zde se objevuje zmíněná idealizace ve vztahu šlechty k poddaným.

7.11 Emilie von Gerschau

Boženě Němcové při psaní o Hortensii byly inspirací schovanky kněžny Zaháňské, popisem vzhledu a sklony umění je Hortensie nejvíce podobná Emilii von Gerschau (1802–1891). Jejím otcem byl nemanželský syn vévody Petra Kuronského. Zde si značně spisovatelka pomáhala fantazií, když v knize tato schovanka zemře mladá, ve skutečnosti totiž skonala stářím. Předčasně zemřela jiná schovanka Zaháňské v Itálii, Němcová ji nepoznala, jen slyšela o tom vyprávět služebnictvo.⁸⁶

⁸⁵ MÜHLSTEIN, Ludvík, MÜHLSTEINOVÁ, Lada. *Kraj mláde Boženy Němcové*, s. 60-61.

⁸⁶ Tamtéž, s. 62.

8. Objekty v Babiččině údolí

Nachází se zde mnoho míst, která jsou spojená s postavami z *Babičky*, ať už se jedná o různé budovy, nebo přírodní úkazy, které jsou spojeny do naučné stezky.

8.1 Naučná stezka Babiččino údolí

V Ratibořicích se nachází Naučná stezka Babiččino údolí, která vznikla roku 1981, a namaloval ji rodák z Jaroměře akademický malíř Josef Škopek. Cesta je dlouhá přibližně 7 km a nachází se na ní 25 zastavení, dále se na ní nalézá mnoho turistických značek a městských tabulí, které navádí ke správnému směru. Začátek této turistické trasy je umístěný v České Skalici na Husově náměstí přesněji u pomníku Boženy Němcové, díla sochaře Mořice Černila, jemuž nápad vnukli vlastenečtí studenti. Památník byl odhalen 15. 7. 1888. Mezi lidmi byli také přítomni syn Karel a dcera Dora, děti Němcové.⁸⁷

Další zastávkou je Barunčina škola a Muzeum Boženy Němcové s kostelem Nanebevzetí Panny Marie, o kterých se lze dozvědět více informací ve čtvrté kapitole. V budově muzea je kromě výstavy o české spisovatelce také textilní expozice. K domu patří zbytky tvrze ze středověku, kde si lze každý rok prohlédnout vystavené jiřiny. Poté následuje procházka přes Bažantnici, lesní cestou, skrz kterou se dá dostat přímo do Babiččina údolí. Tam je možné si prohlédnout památky související s Boženou Němcovou a knihou *Babička*. Stezka poté končí kousek za Ratibořicemi v okolí Rýzmburského altánu.

Následujících podkapitoly informují o památkách v Babiččině údolí tak, jak jdou v naučné stezce za sebou až ke konečné zastávce v Rýzmburku.

8.1.1. Lovecký pavilon

Hned u Bažantnice na začátku Babiččina údolí stojí Lovecký pavilon obklopen velkými a vzácnými stromy. Byl postavený v roce 1800 v empirickém slohu, což dokládají dva dórské sloupy u vstupu.⁸⁸ Dnes tento dům obývají dvě rodiny.

8.1.2 Zámek Ratibořice

V 18. století zde stál barokní zámek s jedním patrem a kapličkou na způsob letohrádku nebo letního sídla. Další velké změny provedla až Kateřina Vilemína Zaháňská, která budovu nechala přestavět do empírového slohu, upravila i křídlo pro služebnictvo nebo

⁸⁷ WIRTH, Zdeněk. *Ratibořice: Státní zámek a Babiččino údolí*, s. 18.

⁸⁸ MÜHLSTEIN, Ludvík, MÜHLSTEINOVÁ, Lada. *Kraj mládí Boženy Němcové*, s. 91.

hosty, ale kapli nechala zbourat, jako protestantka ji už nepoužívala. Kolem zámku vyrostl anglický park a exotický skleník, které jsou tam dodnes. „*Nádherný park přechází ve volnou přírodu s lučnými stromy, lesy a malými stezkami a cestičkami, alejemi a mosty přes řeku Úpu.*“⁸⁹

Na zámku jsou dva prohlídkové okruhy. Menší nazvaný Doba vévodkyně Zaháňské, který trvá 30 minut a lze si prohlédnout prostor, který právě kněžna, když meškala na svém letním sídle, obývala. Dále jsou k vidění různé salonky, například ve stylu biedermeierovském. Na větším skoro hodinovém okruhu, jenž se jmenuje Zámek Ratibořice, je návštěvníkům umožněno se podívat i do přízemí, které je vybaveno nábytkem z 19. století. Lze si povšimnout i obrazů slavných rodů, osobních věcí šlechty nebo porcelánu a skla.⁹⁰

V roce 1950 se ze zámku, který sloužil jen k pobytu vrchnosti, stala historická oblast s atmosférou Boženy Němcové k dílu *Babička* díky Národní kulturní komisi. Stejně tak se k literární tvorbě a životu naší spisovatelky přidaly další objekty v Ratibořickém údolí.⁹¹

Na zámku se každý rok koná velký počet kulturních a společenských událostí, které oživují Babiččino údolí.

8.1.3 Byt rodiny Panklovy

Na dnešním místě nově postaveného skleníku v zámeckém parku býval dům, kde žili Panklovi. Bylo to dříve panské bělidlo, ale když Jan a Terezie přijeli i s několikaměsíční dcerou Barunkou do Ratibořického údolí, dostali tuto chalupu k bydlení. Právě zde prožila spisovatelka šťastné dětství se svou babičkou, ne na Starém bělidle, jak pak sepsala do svého nejznámějšího díla. Dům Panklových a starý zámecký skleník se nacházely poblíž ovocné zahrady, což všechno kněžna dala zrušit a vystavěla tam nový park se skleníkem a bytem pro zahradníka. Místo pro pěstování zeleniny či ovoce přesunula k mlýnu.⁹²

⁸⁹ *Zámek Ratibořice* [online]. [cit. 2018-01-22]. Dostupné z: <http://www.ratiborice-babiccinoudoli.cz/zamek-ratiborice/>

⁹⁰ Tamtéž.

⁹¹ WIRTH, Zdeněk. *Babiččino údolí: státní zámek a přírodní rezervace v Ratibořicích: putování po stopách mláde Boženy Němcové*, s. 5-6.

⁹² MÜHLSTEIN, Ludvík, MÜHLSTEINOVÁ, Lada. *Kraj mláde Boženy Němcové*, s. 89.

Zaháňská pak rodině vyčlenila provlhlý sklepni byt se dvěma místnostmi s kuchyní. Pod ratejnou bydleli po roce 1830 a odtud Božena Němcová vycházela na svůj svatební obřad.⁹³ Babička tam s nimi ale už nežila, kvůli předchozím neshodám s dcerou se odstěhovala jinam, ale Jan a Terezie Panklovi zde žili dalších patnáct let, než se přemístili do Zaháně.

8.1.4 Zahradní dům

Rod šlechticů Schaumburg-Lippe nechal postavit Zahradní dům, aby v něm mohl bydlet zahradník. Dům byl ve velmi špatném stavu dlouhou dobu, ale v minulém desetiletí byl obnoven a dostal moderní architekturu. Zahrada kolem něj byla také zrekonstruována. Dnes je dům otevřen široké veřejnosti, konají se tu výstavy květin, můžeme si zde prohlédnout například růže či hortensie a mnoho dalších rostlin. Značné množství lidí zde navštěvuje hojně konané kulturní akce. Návštěvníci se tady také mohou učit krajinářskou malbu. Více událostí, které se konají v Zahradním domě, je zmíněno v desáté kapitole. V horním patře je otevřená kavárna, kam se lze po procházce Babiččiným údolím na chvíli uchýlit a občerstvit se. Zároveň se zde návštěvníci Ratibořic mohou i ubytovat.⁹⁴

8.1.5 Pomník Babička s dětmi

V roce 1920 byl položen základní kámen tohoto sousoší v době stého výročí narození Boženy Němcové a poklepal na něj při velké národní pouti spisovatel Alois Jirásek. Památník, který stojí v blízkosti Panského hostince, vytesal sochař Otta Gutfreund a do Babiččina údolí byl nainstalován a slavnostně odhalen roku 1922. Pomník znázorňuje babičku na procházce s dětmi. Při cestě se dívají na hvězdy a stařenka jim vypráví, že každý má svou hvězdu. Lidé, které má Bůh rád, ji mají krásnou a zakalenou ji mají osoby jako Viktorka.⁹⁵ Sochu doplňují dva psi, známí z *Babičky* jako Sultán a Tyrl.

Sousoší odráží dobré vztahy mezi babičkou a jejími vnoučaty, také přibližuje dnešním lidem nejdůležitější postavy z Ratibořického údolí. „*Pod ochranou moudré babičky prožívají čtyři Proškovy děti své radosti, drobné starosti, hry i škádlení. Nejstarší, Barunka, nejlépe rozumí babičce [...]*“⁹⁶

⁹³ WIRTH, Zdeněk. *Ratibořice: Státní zámek a Babiččino údolí*, s. 23.

⁹⁴ *Babiččino údolí* [online]. [cit. 2018-01-22]. Dostupné z: <http://www.ratiborice-babiccinoudoli.cz/babicino-udoli/>

⁹⁵ MÜHLSTEIN, Ludvík, MÜHLSTEINOVÁ, Lada. *Kraj mládí Boženy Němcové*, s. 93.

⁹⁶ Tamtéž, s. 19.

8.1.6 Vodní mandl

Mandl je fungující žehlící stroj z 19. století, který lze vidět v budově vedle Rudrova mlýna. Součástí je technická výstava a také expozice o plátenictví.⁹⁷ V předminulém století mandl i s mlýnem byl hlavním prostředkem zisku vrchnosti v Ratibořickém údolí. Dnes je to „*jediné dochované, provozuschopné zařízení tohoto typu v Česku.*“⁹⁸

8.1.7 Rudrův mlýn

Mlýn je kamenný dům s jedním patrem, kde zabírá největší část mlýnice. V přízemí je pekárna a další dvě místnosti. Součástí také byl mlynářův byt a šalanda, tedy pokoj, kde seděli mleči. V roce 1796 manželé Ruderovi postavili před mlýnem barokní sochu Panny Marie, ale v literárním díle *Babička* jde o sochu Jana Nepomuckého. Později byl mlýn prodán náhodskému panství a roku 1950 proběhla rekonstrukce, aby dům a vnitřní vybavení odpovídalo dobové podobě.⁹⁹ Poslední mletí proběhlo už v roce 1914 a textilní provoz se zastavil o třicet pět let později. Mnoho roků byl mlýn využíván veřejností jako ubytovna, než byl znovu obnoven.¹⁰⁰

Zmínku o mlýnu najdeme i v *Babičce*: „*Nedělní odpoledne ve mlýně jsou nejen vítanou příležitostí k dětským hrám [...] i k poslechu strašidelných loupežnických historek vyprávěných mezi mlýnskou chasou a konečně k tomu, abychom se dověděli historii babičina tolaru...*“¹⁰¹ Tato citace dokazuje veselou povahu mlynáře a příjemné pracovní prostředí, které slouží i k povídání si o nových věcech.

V současnosti výstava uvnitř budovy nabízí pohled do mlýna 19. století a součástí interiéru jsou i malé postavičky usměvavých vodníků.

8.1.8 Panský hostinec

Hospoda v Ratibořicích přešla do rukou pánů až tehdy, když ji v roce 1858 prodal Dominik Celba rodu Schaumburg-Lippe, do té doby ji vlastnil pouze rod Celbů.

⁹⁷ *Babiččino údolí [online]. [cit. 2018-01-22]. Dostupné z: <http://www.ratiborice-babiccino-udoli.cz/babicino-udoli/>*

⁹⁸ *Naučná stezka Babiččino údolí | Muzeum Boženy Němcové [online]. [cit. 2018-01-22]. Dostupné z: <https://www.muzeumbn.cz/naucna-stezka-babiccino-udoli/>*

⁹⁹ MÜHLSTEIN, Ludvík, MÜHLSTEINOVÁ, Lada. *Kraj mládí Boženy Němcové*, s. 92.

¹⁰⁰ *Ratibořice a Babiččino údolí | Město Česká Skalice [online]. [cit. 2018-01-23]. Dostupné z: <http://www.ceskaskalice.cz/cs/nase-mesto/ratiborice-a-babiccino-udoli/>*

¹⁰¹ MÜHLSTEIN, Ludvík, MÜHLSTEINOVÁ, Lada. *Kraj mládí Boženy Němcové*, s. 22.

V 16. století to byla chalupa s kovárnou, později kamenný dům a dnešní podoba budovy pochází z 20. století.¹⁰²

Tady obsluhovala hosty a nosila jim na stůl jídlo a pití Kristla, jež známe z *Babičky*. Chodila s Jakubem Mílou a navzájem se velmi milovali. V současnosti je dům v havarijním stavu a pomalu chátrá. Lidé ale mohou využít jinou restauraci v Babiččině údolí.

8.1.9 Staré bělidlo

Staré bělidlo je roubená chalupa ze dřeva a šindele. Jak praví nápis nad štítem budovy, byla postavena mlynářem Antonínem Ruderem 17. 7. 1797. Slovo bělidlo je odvozené od činnosti, kdy se vyprané a pokropené prádlo, nejčastěji bílé nebo hnědé, nechalo na trávě, aby mohlo na slunci uschnout, zesvětlat a zbělat. Ruder prodal roku 1842 mlýn, bělidlo, ke kterému patřil dům o dvou místnostech, panstvu. O století později vedle bělidla byla postavena kamenná panská prádelna.¹⁰³

Právě do tohoto domu umístila česká spisovatelka příběh svého díla *Babička*. Proto sem byl dopraven v roce 1945 dobový nábytek z Muzea Boženy Němcové. Další inovace interiérů a exteriérů proběhla roku 1970, kdy se tu natáčel film *Babička* od režiséra Moskalyka. Avšak Panklovi v této chalupě nikdy nebydleli. Ale Němcová zde roku 1844 strávila se svými dětmi prázdniny a moc se jí tohle místo zalíbilo, a tak jej použila do své knihy.¹⁰⁴

Dnes je na Starém bělidle výstava dobových věcí podle spisovatelčina vyprávění a jednou za čas se zde konají kulturní a společenské akce.

8.1.10 Viktorčín splav

Viktorčín splav se nachází po levé straně za Starým bělidlem. „[...] Jeho okolí se však od dob Boženy Němcové značně změnilo regulací Úpy.“¹⁰⁵ To se stalo hlavně ve dvacátých a padesátých letech 20. století. Tudiž podoba splavu, který byl postaven jako dřevěný, se značně a dokonce několikrát změnila. Například ještě dříve, v 19. století,

¹⁰² MÜHLSTEIN, Ludvík, MÜHLSTEINOVÁ, Lada. *Kraj mládí Boženy Němcové*, s. 92.

¹⁰³ Tamtéž, s. 96.

¹⁰⁴ *Babiččino údolí* [online]. [cit. 2018-01-22]. Dostupné z: <http://www.ratiborice-babiccino-udoli.cz/babiccino-udoli/>

¹⁰⁵ WIRTH, Zdeněk. *Babiččino údolí: státní zámek a přírodní rezervace v Ratibořicích: putování po stopách mládí Boženy Němcové*, s. 16.

především v jeho první polovině, jez upravovali kvůli stavbě zavodňovacího systému pro louky v Babiččině údolí.¹⁰⁶

V současné době je splav obložený betonovým a kamenným čelem, proto při natáčení filmu *Babička* režisér Moskalyk dočasně zakryl kámen kmeny stromů, které byly zbavené větví, aby tak dosáhl dobového vzhledu.¹⁰⁷

Jméno má tento splav po postavě jménem Viktorka, která zešilela a své nedávno narozené dítě právě tady hodila do řeky Úpy. Později se sem vracívala a zpívala nejčastěji ukolébavky dlouho do noci.

8.1.11 Rýzmburský altán

Rýzmburk je osada, která se nachází nad Ratibořickým údolím. Na skále nad řekou Úpou stál ve 14. století hrad Rýzmburk, jenž sloužil k ochraně stezky směrem do Polska. O tři století později byl srovnán se zemí a zbyla z něj jen ruina. Trosky se ale využily při stavbě Zámku Ratibořice. V současnosti nelze vidět už ani zbytky, které tvořily základ stavby, jsou totiž v lese zakryté křovinami. V roce 1798 na stejném místě nechal otec kněžny Zaháňské Petr Kurónský vybudovat Rýzmburský altán. Z této vyhlídky je vidět do celého Babiččina údolí směrem k Turyni a Boušínu.¹⁰⁸

I na tomto místě se konají kulturní akce pro širokou veřejnost.

¹⁰⁶ MÜHLSTEIN, Ludvík, MÜHLSTEINOVÁ, Lada. *Kraj mládí Boženy Němcové*, s. 96.

¹⁰⁷ *Ratibořice a Babiččino údolí | Město Česká Skalice* [online]. [cit. 2018-01-23]. Dostupné z: <http://www.ceskaskalice.cz/cs/nase-mesto/ratiborice-a-babiccino-udoli/>

¹⁰⁸ *Babiččino údolí* [online]. [cit. 2018-01-22]. Dostupné z: <http://www.ratiborice-babiccino-udoli.cz/babiccino-udoli/>

9. Různé úhly pohledů napříč časem na Babiččino údolí, *Babičku*

a Boženu Němcovou

V následujících různých interpretacích pojetí spisovatelky, její tvorby a okolí, kde žila, lze dokázat, jak velký vliv měla Božena Němcová na proměnu Babiččina údolí. Proto lze často najít názory na Ratibořice jen prostřednictvím literárního vhledu do spisovatelčiných knih. Autoři si všímali například toho, jak na spisovatelku působil rodný kraj, tedy Ratibořické údolí, jaký měla vztah ke svým dílům a jiné souvislosti.

Při různých pohledech na Babiččino údolí v čase, tedy 19. až 21. století, se musí vycházet z dostupných pramenů, které často souvisí s Boženou Němcovou a její tvorbou. Jak se daná doba dívá na tuto českou spisovatelku, tak interpretuje *Babičku*, a tedy i její dějiště, Ratibořice.

Níže v podkapitolách jsou z děl literárních historiků vybírány pasáže vztahující se k Babiččinu údolí a k paradigmatu, jakým se daná doba dívá na tuto oblast. Dobové pohledy na Boženu Němcovou jsou transformovány do pohledů na místo, jemuž právě ona dala svou črtou *Babička* vzniknout.

„Kraj dětství a mládí zapůsobil nejsilnějšími dojmy na dítě i mladou ženu, utvářel její osobnost a dal jí do vínku předpoklad tvůrčích schopností. Božena Němcová se od něho nikdy zcela neodpoutala.“¹⁰⁹

9.1 Autoři 19. století

Když bylo Boženě Němcové třináct let, dostala se ve Chvalkovicích k literatuře, nejdříve německé a později světové. Ve 40. letech 19. století se jí ve vlastenecké společnosti dostalo vzdělanostního i duševního vývoje, její první tvorbou se staly básně. Velmi blízko měla k májovcům a ke skupině J. V. Friče. Později po pár napsaných literárních dílech se spisovatelka stala jedním z úkazů prózy národního obrození.¹¹⁰ Jen pár let po napsání *Babičky* se Ratibořické údolí stalo známým prostředím, které mnoho lidí lákalo k návštěvě.

Biografie o Boženě Němcové nemohla být napsaná za jejího života kvůli tomu, že byla pod dohledem policie a neměla moc dobrou reputaci jako manželka, i když roli matky plnila dobře. Monografii by bylo také v té době obtížně vydat, chtělo by to mnoho času

¹⁰⁹ MÜHLSTEIN, Ludvík, MÜHLSTEINOVÁ, Lada. *Kraj mládí Boženy Němcové*, s. 9.

¹¹⁰ OTRUBA, Mojmír, PEŠAT, Zdeněk, HOMOLOVÁ, Květa ed. *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století: slovníková příručka*, s. 186-187.

a nebylo jisté, zda by se našel nakladatel. První biografie *Božena Němcová v životě a spisech* vyšla roku 1889 a napsal ji Josef Hanuš. Díky tomuto autorovi měla společnost možnost dozvědět se více nejen o spisovatelčině dětství v Ratibořicích, ale i o jejích literárních dílech.¹¹¹

9.1.1 Babiččino údolí jako pozadí *Babičky*

Kniha Vincence Vávry (1849–1936) *Božena Němcová, pokus životopisný a literární* z roku 1895 je druhou biografií o spisovatelce.¹¹² Autor zde píše, že je potřeba Ratibořické údolí navštívit už jen proto, že pak lépe pochopíme děj a pozadí *Babičky*. Poté se před čtenářem rozprostře malebný a velmi nekritický pohled na Babiččino údolí. Opět je zde také vyjádřen smutek Boženy Němcové, která vzpomíná na svoji rodnou vísku a pláče pro ni.¹¹³

Vincenc Vávra v tomto textu mylně dává do souvislosti dnešní Staré bělidlo s chaloupkou ze spisovatelčina vyprávění. V současnosti se už ví, že zde Panklovi nikdy nebydli. Avšak správně Vávra dokládá, že postavy v *Babičce* nejsou podány zcela podle skutečnosti kvůli změněnému příjmení ze jména Panklovi na Proškovi nebo že zde vystupují jen čtyři sourozenci Němcové ze třinácti. Avšak správně podle reality spisovatelka přesně popsala svoji, tedy Barunčinu, a svých rodičů povahu.¹¹⁴

Autorovi více než jiným teoretikům splývá opravdový život Boženy Němcové v Ratibořicích s tím, jak jej popsala ve svém díle, a to proto když ve svém textu píše, že nejslavnější spisovatelčina kniha je spolehlivým zdrojem jejího dětství. Pozdější literární vědci, považují *Babičku* spíše jen za ventil utrápené ženy, která toužila po krásném světě plném harmonie, a proto jej vtělila do příběhu o své příbuzné.

Magdalena, matka paní Panklové, měla nejraději svou nejstarší vnučku Barunku, ostatní děti ještě byly velmi malé a nemohly si vytvořit k ní tak pevnou vazbu. Proto se později všechny kromě spisovatelky odcizily českému národu, jelikož slova jejich babičky na ně nemohla mít stejný účinek kvůli jejich věku jako na Němcovou.¹¹⁵ Zde se objevil spisovatelčin základ pro české vlastenectví. Už v Ratibořicích, v náručí přírody, začala psát německé básně, ale příběhy lidí a jejich tradic si zapisovala česky. Když ještě

¹¹¹ POLÁK, Josef. *Dětství a mládí Boženy Němcové*, s. 119.

¹¹² Tamtéž.

¹¹³ VÁVRA, Vincenc V. *Božena Němcová: pokus životopisný a literární*, s. 14.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 16.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 18.

Němcová obývala svůj rodný kraj, nemohla zde narazit na českou knihu, i když se národ pomalu rozmáhal.¹¹⁶

Dále Vávra píše, že Josefa Němce do rodiny přivedl Jan Pankl a že se povahou líbil nejen babičce, ale i Barunce, která byla velmi ráda, že je ryzí český vlastenec a v podstatě si ho ráda vzala za muže.¹¹⁷ Což je také omyl, který vyvrátili pozdější literární teoretikové. Němcová si o tolik let staršího pána vzít nechtěla, tím spíše, že jí ho nutila její matka.

Autor knihy vyslovuje tezi, že *Babička* je pravdivý příběh, který vznikl díky dobré znalosti českého lidu a venkova, který byl zde zaznamenán výborným spisovatelčíným slovním nadáním, a proto dává čtenářům pocit, že vše, co se v knize odehrálo, se ve skutečnosti stalo i v reálném Ratibořickém údolí.

9.2 Autoři 20. století

20. století má ve svém vývoji mnoho zvrátů, obrátů k horšímu i k lepšímu. To vše se podepsalo na úhlech pohledu na dobovou literaturu. Kritickému podrobení se nevyhnuli ani klasičtí čeští spisovatelé a básníci. Kvůli změnám režimů lze tak nahlédnout, jak přemýšleli demokraté nebo marxisti.

V tomto století se začaly konat konference zabývající se literární tvorbou a životem Boženy Němcové, také se často z těchto schůzek literárních vědců k široké veřejnosti dostávaly publikované sborníky o této české spisovatelce. Toto vzpomínání na důležitou osobu autorky *Babičky* se již stalo tradicí, která pokračuje až dodnes. Proto se v současnosti může Babiččino údolí těšit zájmem širší veřejnosti.

Dále se začal na konci 20. století rozebírat rodový původ Boženy Němcové. Někteří literární teoretikové byli a jsou toho názoru, že spisovatelka pocházela ze šlechtického rodu, například že byla dcerou kněžny Zaháňské, nebo její sestry Dorothey. A tedy schvalovali s tím související změnu místa a data narození Němcové.

Například literární historička Helena Sobková upřednostnila školní záznamy, které ale působí trochu chaoticky, namísto církevních materiálů. A dospěla k závěru o urození spisovatelky. Proti tomu rázně vystupuje další historik v oboru literatury Josef Polák, který podrobil zkoumání postupy prováděné Sobkovou a dokázal, že nejsou pravdivé,

¹¹⁶ VÁVRA, Vincenc V. *Božena Němcová: pokus životopisný a literární*, s. 33.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 34.

našel totiž dokumentaci o Boženě Němcové, kterou nejde nějak zvrátit, jelikož vše se dá dobře ověřit. Dále si myslí, že na zkoumání původu spisovatelky se chtějí lidé jen zviditelnit a dobýt si slávu.¹¹⁸

Následující literární historici napsali studie, biografie či eseje o Babiččině údolí, *Babičce* a Boženě Němcové. Na tomto vzorku vědců lze sledovat, jak se mění konkrétní úhel pohledu na jedno a to samé místo paměti.

9.2.1 Babiččino údolí jako ráj

František X. Šalda (1867–1937) byl velmi důležitým kritikem mezi válkami. Ve svém díle *Duše a dílo*, vydaného v roce 1905 si všímá toho, že veškerá tvůrčí tvorba Boženy Němcové je pevně spjata s jejím vnitřním životem. „[...] *S životem zněť, citů, tuch, snů, přání, doufání i vzpomínek.*“¹¹⁹ Právě díky tomu tolik přilnula ke kraji svého dětství a mládí, který nazývala rájem. Vzpomínky ji chlácholily a mohla se k nim kdykoliv vrátit, když se její život stával čím dál tím více bolestným a smutným. Autor z toho vyvozuje, že méně silné povahy by sáhly v její situaci spíše po zdraví nebezpečných stimulantech, jako je alkohol nebo cigarety. Proto je její nejslavnější dílo *Babička* tolik zidealizované, tlumila negativní okolnosti a vyzvedávala ty pozitivní a kladné. Psala tak, jak si přála, aby probíhal její vlastní život, až se pomalu blížila k vysněnému, ale nereálnému dokonalému žití. Celé její dílo lze nazvat podle Šaldy pohádkou. Pohádkou pro samotnou spisovatelku i pro její čtenáře.¹²⁰ Pro kritika tedy Ratibořice byly harmonickou vesnicí, kde člověk může na chvíli najít klid od zbytku rušného světa.

Dále Šalda hodnotí to, jaký je svět v dílech Boženy Němcové. Lidé v něm navazují přátelství rychleji než v reálném životě. Píše, že spisovatelka si často vybírá téma přátelství a lásky mezi lidmi, kteří stojí na odlišných stranách barikády, např. svým původem, rodem, výchovou či prostředím, z něhož pocházejí. To lze také ilustrovat právě na díle *Babička*. Tam se paní kněžna při výletě do ratibořických lesů ráda setkává s prostým lidem a povídá si s ním, například se stařenkou a jejími vnoučaty. V povídce jménem *Divá Bára* se zase stejnojmenná dívka nízkého původu přátelí s učenou slečnou.¹²¹

¹¹⁸ POLÁK, Josef. *Dětství a mládí Boženy Němcové*, s. 125.

¹¹⁹ ŠALDA, F. X. *Duše a dílo: podobizny a medailony*, s. 71.

¹²⁰ Tamtéž, s. 72.

¹²¹ Tamtéž, s. 73.

Podvodů a lsti je v díle Boženy Němcové velmi málo, a když už se toho někdo dopouští, tak jedině člověk šlechtického původu, kterému je ale záhy hned odpuštěno. „*V tomto světě jest velmi málo opravdového zla, které by sedělo zažrané v lidském srdci a dalo se vyjmout z něho jen s jeho kořeny.*“¹²² Proto snad Babiččino údolí působí na své návštěvníky tak klidným a přívětivým dojmem. Člověk získá pocit, podpořený čtením knihy, že je to místo, kde žili šťastní a veselí lidé.

Lidé spjatí s přírodou jsou pro spisovatelku hodní, nezkažení a šťastní. Krajina a zvířectvo podle ní člověka zocelí a může mu být východiskem a úkrytem před bídou společnosti. Jen prostý lid se s ní dovede sžít. S přírodou u Němcové souvisí i láska, je to harmonie mezi lidmi, díky které jsou šťastní. Podle kritika láska v dílech spisovatelky zlepšuje lidský charakter. Je výjimkou, jestliže romantický cit má podobu d'ábelskou či posedlou. Tato forma se nejvíce rozvíjí ve Viktorce z *Babičky*.¹²³ Šalda se velmi mýlil ve svém názoru na Viktorku. Měl ji za nepodstatnou část příběhu o babičce, která by klidně mohla být vynechána. Takový názor měla většina dřívějších teoretiků, v pozdějších letech Viktorka nabírala u vědců i čtenářů stále větší a větší oblibu. A oprávněně. Viktorka je paralelou babičky a bez ní by i literární typ stařenky nebyl úplný. Je to temný odraz, který je pevnou součástí tohoto díla, a tím pádem i Ratibořic. Dokladem toho je hrob Viktorky v Červeném Kostelci, nedaleko Babiččina údolí.

Šalda zhodnotil dílo *Babička*, které se váže k Ratibořicím, podle povahy Boženy Němcové. Je to žena, jež byla velmi citlivá, toužící po lásce a sblížení lidu, to vše se v díle odráží. Dále popsal některou jinou spisovatelčinu literární tvorbu, a v celém svém náhledu na českou spisovatelku často používá různorodé metafory jako „její listy přetékaají důvěrnostmi, její život jest rozbodán zklamáními“, což dělá studii zajímavou díky obraznosti, ale zároveň kvůli tomu někdy i téměř nesrozumitelnou.¹²⁴

Podle Šaldy Němcová do Ratibořického údolí promítla svoje sny a ideály, svoje představy o harmonické a láskyplné společnosti. To vše se až do současnosti zde, stále pro každého člověka, který tudy projde, zhmotňuje. Babiččino údolí tak dodnes Šaldovou optikou představuje cosi jako románové místo, v němž panují klidné vztahy a lidé k sobě mají blízko.

¹²² ŠALDA, F. X. *Duše a dílo: podobizny a medailony*, s. 75.

¹²³ Tamtéž, s. 75-76.

¹²⁴ Tamtéž, s. 77.

9.2.2 Babiččino údolí jako symbol rodinného kruhu

Literární historik Albert Pražák (1880–1956) se ve svém příspěvku „Rod a rodina Boženy Němcové“ ve sborníku *Přátelský kruh Boženy Němcové*, který vyšel rok po skončení druhé světové války, dívá na českou spisovatelku a s ní spjatá díla a okolí trochu jinak, než je běžné. Zkoumá Němcovou z různých pohledů lidí, kteří s ní žili v každodenním životě v Ratibořicích a různě po českých krajích. Žít s výjimečnou osobností vyžaduje neustálý ohled na takového člověka. Okolí se cítí být s ním nesourodé, v hloubi duše možná cítí závist či často vnímá zvláštní nedorozumění.¹²⁵ Pražák má hlavně na mysli spisovatelčinu matku a manžela.

Terezie Panklová, matka Němcové, neměla vedle ní, podle literárního historika, lehký život. Nesprávně však uvádí, že Boženu měla v pouhých patnácti letech, tento mylný fakt je dnes již vyvrácen, a to hlavně díky knize *Pravda o matce Boženy Němcové* autora Adolfa Irmanna. Panklová porodila svou nejstarší dceru ve dvaceti dvou letech. Tudíž Pražákovy omlouvání lhostejného chování matky k Němcové vzhledem k věku není správné, Terezie byla vykořeněna z velkého města, a tak se musela přizpůsobit úplně jinému životu, než si představovala a začít žít v údolí, které obtéká řeka Úpa.¹²⁶ Od té doby Panklová neodmyslitelně patří k Ratibořicím.

Celý život strávila Terezie staráním se o své děti, jedinou její útěchou bylo, když si v Ratibořicích vzala panského úředníka Jana Pankla, mohla se chovat panský a setkávat se s bohatými lidmi. Ostatními obyvateli v údolí opovrhovala, cítila se, že je společensky výš než oni.¹²⁷ Toto se lze také dočíst v knize *Babička*, stařenku má okolí rádo, chodí si k ní pro rady a útěchu, kdežto paní Prošková se venkovanům v Ratibořicích vyhýbá a nebaví se s nimi.

Druhým člověkem, který zakoušel žít se spisovatelkou, byl její manžel Josef Němec. V manželství nemohl stačit geniální spisovatelce, protože byl příliš průměrný. Není lehké žít s ojedinelou bytostí v jedné místnosti. Snad proto srdce Boženy Němcové nezaplnil úplně, a tak jí to stále táhlo někam jinam, kde by našla lepší duchovní spojení.¹²⁸

¹²⁵ PRAŽÁK, Albert. Rod a rodina Boženy Němcové. In: *Přátelský kruh Boženy Němcové*, s. 7.

¹²⁶ Tamtéž, s. 11-12.

¹²⁷ Tamtéž, s. 12.

¹²⁸ Tamtéž, s. 9.

Albert Pražák zde uvádí, že Josef Němec studoval na gymnáziu v Praze a stal se tam žákem Josefa Jungmanna, na což byl náležitě hrdý. Němcová se do něj nezamilovala, ale uznávala ho za jeho houževnatost a české vlastenectví, avšak toužila po dokonalé lásce, kterou u něj nenašla. Literární historik uvádí, že ale nikdo by jí toto přání splnit nemohl, protože muž, jehož si vysnila, nemohl existovat. Takoví jsou jen ve snách. Až pak pochopila, že jediné s čím se musí spokojit, co může být snad i lepší než láska k jednomu muži, je mít takový cit ke každému člověku, neboli jak se píše autor dát se na cestu nadosobní lásky. Tak jako Mácha, Neruda nebo Světlá.¹²⁹ Proto se Babiččino údolí může pyšnit takovou malebností, jelikož Němcová to vše stvořila prostřednictvím lásky.

Autor vyslovuje myšlenku, že bez manželství s Němcem, které bylo ovlivněno mnoha negativními pocity, by dílo české spisovatelky nebylo tak úspěšné, jak je. Jedná se o *Babičku*, *Divou Báru* nebo *Karlu*.¹³⁰

Rodina měla na dílo Němcové tedy větší vliv, než se zdá. Vše, co zlého i dobrého prožila, se odrazilo v jejích knihách, bylo to opravdové, a tak se příběhy staly věčnými. Pražák tak přispěl ke komparaci reálných osob žijících v Ratibořicích a románových postav z *Babičky*.

9.2.3 Babiččino údolí a socialismus

Zdeněk Nejedlý (1878–1962), literární historik, který se od 20. let 20. století začal věnovat také politice, označil ve své biografii *Božena Němcová*, jež vyšla v roce 1950, dílo této české spisovatelky za jeden z nejhezčích odkazů české literatury 19. století. Podle něj je v *Babičce* plno zkušeností ze života, které jsou velmi moudré.¹³¹

Poukazuje na to, že existují dva druhy lidí, kteří se buď zajímají o život Němcové, nebo o život jejího díla. Návštěvníci, které okouzila *Babička*, přijeli do Babiččina údolí, a když neviděli to, co se dočetli v knize, byli zklamáni. Spisovatelka si totiž značně pohrála se svojí fantazií. Nejedlý tudíž doporučuje číst toto dílo jako projev velké literární síly nebo důkaz geniální mysli, která z Ratibořic udělala Babiččino údolí. Pak člověk nebude nespokojený, že příběh Proškových je z velké části jen smyšlený.¹³²

¹²⁹ PRAŽÁK, Albert. Rod a rodina Boženy Němcové. In: *Přátelský kruh Boženy Němcové*, s. 28.

¹³⁰ Tamtéž, s. 31.

¹³¹ NEJEDLÝ, Zdeněk. *Božena Němcová*, s. 9.

¹³² Tamtéž, s. 12-13.

Nejedlý vyslovuje domněnky, proč Němcová nikdy na Ratibořické údolí nezapomněla. Snad proto jak je krásné a plné milých lidí, ale potkala malebnější krajiny i hodnější lidi. Možná za velké přílnutí k oblasti mohla její dětská hladová duše po poznání, dále také to, že viděla všechno pronikavěji než ostatní děti, přestože její reálné mládí nebylo moc přívětivé.¹³³ Opět se zde ale vyskytuje omyl, jako ve všech starších knihách, když nebyl ještě podrobněji zkoumán původ spisovatelčiny matky; že se jí Němcová narodila v patnácti letech.

Božena Němcová měla ráda přírodu v Ratibořicích, za krásného počasí ráda chodila na louku, která se pyšnila všelijakým kvítím a zde si užívala splynutí s přírodou. Za Rýzmburk se už neprocházela, tam začínal temný les, kterého se bála. Dále podle literárního historika z Litomyšle měla jako dítě Němcová ráda všechny lidi, kteří se k ní chovali hezky, a to byli v Babiččině údolí snad všichni, kromě její matky. Přilnula i k zahradníkovi nebo k mlynářovi.¹³⁴

Ratibořice „*nejsou jen místa ani stavení, nýbrž jest to harmonie všeho toho dohromady. [...] Zde není proto přijímání ani osob, ani míst, tu není velkých a malých, všechno jest si tu rovno. [...] Hospoda jako zámek, pan mlynář jako paní kněžna.*“¹³⁵ Babička pak pojí celý tento svět dohromady. Podle Zdeňka Nejedlého naštěstí později odešla Němcová do Chvalkovic na vychování, a stalo se tak v pravý čas, aby jí vzpomínka na Ratibořické údolí zůstala rájem.¹³⁶

Nejedlý zde v duchu marxismu zdůrazňuje sociální pojetí v příběhu *Babičky*, které je zde silněji zastoupeno než například náboženské a historické. Stařenky víra je světská, obrácená jen ke konkrétním cílům života. A i když babička měla velkou snahu naučit děti dějepis a fakta z českých dějin, nejvíce chtěla pomáhat lidem, kteří si nevěděli rady a s nimiž soucítila. Dále Nejedlý rozvíjí tezi, že spisovatelka měla velmi silné sociální cítění, když se ostře vymezovala proti lidské bídě, hlavně v revolučním roce 1848. Ukazuje to na článku o dělnících, který Božena Němcová napsala do *České včely*.¹³⁷

Poté spisovatelku zařazuje do začínajícího socialismu či komunismu, což prý pro ni byly směry, které měly pomoci od lidské bídě. „[...] *a proto i o ně se ihned počala*

¹³³ NEJEDLÝ, Zdeněk. *Božena Němcová*, s. 15-16.

¹³⁴ Tamtéž, s. 17-18.

¹³⁵ Tamtéž, s. 23.

¹³⁶ Tamtéž, s. 23-24.

¹³⁷ Tamtéž, s. 47-50.

horlivě zajímati.¹³⁸ Matouš Klácel ji měl představit bratrstvo, které pracuje pro srovnání nerovností ve společnosti, jehož se měla stát Němcová členkou. Dále jí také objasnil podstatu těchto nových ideologií.¹³⁹ Ovšem jiní autoři, kteří nejsou marxisti, se o tomto tématu nikde ve svých textech nezmiňují. Myšlenku levicově zaměřující se spisovatelky stvořil Zdeněk Nejedlý. Božena Němcová měla pouze jen velké soucitné srdce a nebyl jí lhostejný osud českého národa. Je příliš nadnesené hovořit o spisovatelčině sympatii ke komunismu, prostřednictvím kterého chtěla změnit český venkov, tedy i Ratibořice.

V knize autor často srovnává Boženu Němcovou s Bedřichem Smetanou. Paralelně mu pasují k sobě, oba mu vyvolávají představu dobrého srdce a duše. Sám hodnotí, že takto před ním nikdo ještě neuvažoval, a že jsou přece jen trochu rozdílní. Podobnost spatřuje v tom, že oba přišli do Prahy do kulturního života, kde začali vytvářet svá díla. *Babičku* a *Prodanou nevěstu* spojuje podle kritika veselý dojem českého venkova a jejich láska k němu. U Němcové jsou to Ratibořice, u Smetany Růžková Lhotice. Oba dva autor vidí jako všeobjímající láskyplné lidi, kteří mají za cíl jen lásku a harmonii ve své vesnici. Dále vyzdvihuje rovnost, která panuje ve spisovatelčině i skladatelově díle. Žádná osoba se nikdy nepovyšuje nad druhou. Dokládá, že jejich dílo není výtvozem individuálním, ale spíše sociálním. Opět Nejedlý oba dva umělce uměle posouvá k socialismu, který vyznával.¹⁴⁰

9.2.4 Babiččino údolí a prostý lid

Literární teoretik Jan Mukařovský (1891–1975) v návaznosti na Zdeňka Nejedlého si ve své knize *Božena Němcová*, vydané také v roce 1950, pokládá otázku, jaký vztah měla spisovatelka k proletariátu. Všimá si, že Božena Němcová už od mala měla schopnost vcítit se do druhých lidí. Ale s dělnictvem ji spojovala i bída, kterou prožívala celý život či také žádná práva ženy v měšťácké společnosti. Ve svých dílech se zmiňovala o chudém člověku a psala i politicky zaměřené články, tudíž je podle Mukařovského jasné, že dokázala život vidět očima proletariátu.¹⁴¹ Avšak Němcová pocházela z rodiny kočího a panské služky a měla možnost odjet do zmiňovaných Chvalkovic, aby se mohla stát slečnou. Doopravdy tedy neměla moc společného s dělnictvem, i když vyrůstala na českém venkově, protože Ratibořice byly vždy panské.

¹³⁸ NEJEDLÝ, Zdeněk. *Božena Němcová*, s. 53.

¹³⁹ Tamtéž, s. 83.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 121-125.

¹⁴¹ MUKAŘOVSKÝ, Jan. *Božena Němcová*, s. 17-18.

Dále Mukařovský líčí tezi v duchu své příslušnosti ke komunismu stejně jako Nejedlý, že Němcová poznala nepřítele dělnictva, a to měšťana. Literární kritik se pak snaží najít, kde všude spisovatelka dehonestovala vrchnost a panstvo. I v *Babičce* v epizodních rolích vidí příživnickou šlechtu.¹⁴² Ale paní kněžna, které se dostává poměrně velkého prostoru, je právě zde líčena jako hodná urozená dáma, která si ráda povídá s lidem v Ratibořicích.

Poté si autor všímá, že se Božena Němcová velmi zajímala o venkovský lid. Snad proto, že sama pocházela z vsky Ratibořice. Hlavní hodnotou je pro ni lid, který je může zároveň uchovávat. Mukařovský vyslovuje myšlenku, že spisovatelka viděla vesnici v rámci jejího třídního složení, kdy vždycky stála na straně těch méně silných. Prý se nikdy nechtěla zařadit mezi měšťany, ač by na to díky svému povolání a manželovi měla právo.¹⁴³

Teoretik vidí v díle Němcové také to, že si lidé musí vzájemně rozumět, a až pak nastane lepší svět. Takový je život v *Babičce*. Přesto Mukařovský v *babičce* vidí bojující osobu, jejíž činnost spočívá v tom, že je vysoko nad událostmi a určuje jejich směr. Dokonce nazývá celé dílo Němcové jako bojovné. Vyjádřením bojujícího ducha jsou pak záporné postavy v jejím díle.¹⁴⁴ Ale hlavní linií díla je snaha po harmonii celého světa a hlavně Ratibořického údolí.

Tento literární kritik se často odvolává na své levicové kolegy Zdeňka Nejedlého a Julia Fučíka, které velmi často ve své knize cituje a dává jim za pravdu. Stejně jako oni se zde i Mukařovský odvolává na *Manifest komunistické strany*, který se v jejich době ještě do českých krajů zcela nedostal, a tak Němcová podle nich nemohla své myšlenky lépe levicově formulovat. Vyzdvihují aspoň to, že spisovatelka vedla s buržoazií neustálý boj. Mukařovský však ve své knize zachází ohledně marxismu, který vidí v díle Boženy Němcové ještě dál než jeho kolegové.

U marxistických vědců, jako je Nejedlý a Mukařovský, se *Babiččino údolí* prezentuje spíše jako místo, z něhož Božena Němcová jako „bojující proletárka“ a „obhájkyň venkovského lidu“ vzešla, místo, ze kterého čerpala své myšlení, jež její osobnost definovalo.

¹⁴² MUKAŘOVSKÝ, Jan. *Božena Němcová*, s. 19-20.

¹⁴³ Tamtéž, s. 23.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 33-36.

9.2.5 Babiččino údolí v historicko-kulturním kontextu

Václav Černý (1905–1987), literární vědec, pokračovatel v oboru po svém otci, se vymezuje proti žánru biografie, který neuznává. Rád se zabývá přesně danými závěry o literární metodě a o spisovatelčině tvůrčím stylu.¹⁴⁵

Ve svém textu *Knížka o Babičce*, vydané v roce 1963, Černý dopodrobna zkoumá životní osudy babičky Boženy Němcové, Magdaleny Čudové později Novotné, které líčí od jejího nejranějšího dětství až po příjezd do Ratibořic. Dále v kapitole píše o následovnicích Magdaleny. Části o Čudově rodině je tu věnováno mnoho místa, mnohem více než v jiných knihách, zabývající se rodem české spisovatelky. Černého dílo je velmi detailní, obsahuje mnoho jmen a dat, ve kterých se laik může snadno ztratit. Zdá se, jako by krok po kroku sledoval a byl přímým účastníkem života Novotných. Avšak musí se ocenit snaha, se kterou všechny tyto informace shromáždil. Chce-li se někdo dozvědět více o osudu babičky Boženy Němcové, která dala vlastně jméno Babiččinu údolí, zde se toho dozví opravdu mnoho.

Opět tu přichází na řadu omyl s věkem Terezie při porodu své první dcery Barunky. Černý zde vyslovuje myšlenku, že si Panklová vymyslela věk přes dvacet, i když jí bylo teprve čtrnáct.¹⁴⁶ Nezbyvá než opět odkázat ke knize *Pravda o matce Boženy Němcové*, kde je vše uvedeno na pravou míru podle ověřitelných zdrojů.

Literární vědec se zde také pozastavuje nad sociální tematikou v dílech Němcové. Píše, že ji ovlivnil výše zmíněný Matouš Klácel, také generace po roce 1848 či poznala na svém těle bídu, což trochu ztendenčnilo její dílo.¹⁴⁷ Už nemá jako předchozí literární teoretici snahu ji zařadit do nějaké ideologie, a nenahlíží tak ani na Babiččino údolí.

Černý se pouští do rozdílu mezi realitou a fikcí příběhu, který se odehrával v Ratibořicích. Všimá si, že domy a chaloupky zde stojí na jiných místech, než Němcová popsala ve svém díle, že postavy, které tu rodné místo spisovatelky obývaly, měly trochu odlišné charaktery než ve skutečnosti, vyzdvihá například povahu kněžny Zaháňské, která si lidí v Ratibořicích spíše nevšímala a nezajímala se tolik o ně. Zabývá se i tím, proč si vlastně Němcová takto se skutečností pohrála. A dochází k závěru, že

¹⁴⁵ ČERNÝ, Václav. *Knížka o Babičce*, s. 6.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 44.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 71.

pro ni byl důležitý umělecký ráz.¹⁴⁸ Autor zde rovněž popisuje typ jednotlivých postav jako symbol.

Černý se opět vrací k prameni díla Němcové, a to vzpomínce a snu, tedy vlastně k útulnému životu malé Barunky v Ratibořickém údolí, ze kterého vzešla nejen spisovatelka, ale i celá její tvorba. To všechno pak vede k lásce. K citu, který spojuje lidi a místa v jeden celek.

Knížka o Babičce je laděná historicky, vyskytuje se zde mnoho faktografických údajů, které doplňují kulturně historické prostředí Babiččina údolí a osob v něm dříve žijících.

9.3 Autoři 21. Století

Božena Němcová v roce 1851, kdy stále více kvůli bídě a trápení myslela na své dětství prožité v Ratibořickém údolí, napsala v dopise: „*Kdybych měla volit, tedy bych si přála narodit se znova as za dvě stě let, anebo ještě později, neboť nevím, bude-li do té doby takový svět, v jakém bych já chtěla žít s rozkoší.*“¹⁴⁹

Dvoustým rokem po narození spisovatelky je rok 2020. Tato doba by byla schopna pochopit její povahu, například snahu po emancipaci, a nechala by ji rozvíjet se svobodně a bez příkazů. Současnost by Němcové více vyhovovala. Zároveň je to důkaz, že autorka *Babičky* byla ve své době napřed myšlením i chováním. Tím vším patřila právě do 21. století.

V tomto století se rozšířil zájem čtenářů a literárních vědců o korespondenci Boženy Němcové. Dopisy spisovatelky se dají považovat díky skvělému slohu za konkurenci jejím uměleckým dílům a lidé taková témata více lákají, jelikož se obsahem a emocemi obsaženými v nich velmi dotýkají i jejich života. A to proto, že něco podobného zažili, zažívají nebo budou zažívat i oni sami.

Zájem o korespondenci mohl opět vyvolat touhu přečíst si nejslavnější dílo Němcové *Babička*, zároveň navštívit Babiččino údolí a projít si místa, která i po tolika letech, od vydání knihy roku 1855, stále lákají lidi. Snad proto, že Ratibořice oplývají silným duchem místa. Téměř všechny objekty jsou v dobrém stavu, okolní příroda je

¹⁴⁸ ČERNÝ, Václav. *Knížka o Babičce*, s. 74-76.

¹⁴⁹ *Toulky českou minulostí* [online]. [cit. 2018-02-01]. Dostupné z: http://m.rozhlas.cz/toulky/vysila_praha/zprava/650261

nezničená, a když si k těmto místům člověk dosadí i příběh babičky, Viktorky nebo Barunky, nikdy mu toto místo nezevšední.

Dále následuje pohled literární historičky Jaroslavy Janáčkové, která se zabývala životem a krajem Boženy Němcové a také stála u mnoha vydání spisovatelčiny korespondence.

9.3.1 Babiččino údolí v dopisech

Jaroslava Janáčková (*1930) se v souborné knize studií *Řeč dopisů, řeč v dopisech Boženy Němcové*, vydanou v roce 2001, s dalšími kolegy vyslovuje k tomu, že dopis, který je myšlený jako umělecké dílo, se chápe odlišně od běžného typu, konkrétně zde jako text Boženy Němcové. Není to tedy útvar o spisovatelce, ale je vytvořen její myslí. Čtenáře pak nezajímá reálné pozadí a postavy, ale text sám o sobě.¹⁵⁰ Z dopisů Boženy Němcové se lze mnoho dozvědět o Ratibořicích, a to z její vlastní perspektivy nikým neupravené.

Další studii ve výše zmíněné knize napsal Stanislav Wimmer s názvem „Božena Němcová o Babičce“, kde cituje dopis spisovatelky o jejím nejslavnějším díle. „[...] *Utekla jsem do toho osamělého stavení v malém údolíčku, k nohoum milé babičky* [...]“.¹⁵¹ A upozorňuje na velmi rozšířený omyl, že mnoho spisovatelčiny životopisců přidává tomuto dopisu o osobním vyznání a důvodu, proč Němcová začala pracovat na *Babičce*, příliš velký význam. Například spisovatelka začala psát dílo také proto, a možná je to ten pravý důvod, protože česká literatura potřebovala ženu jako autorku, která by napsala živou a milou knihu. Text o Ratibořickém údolí včele s babičkou byl ideální. Ve Wimmerově příspěvku je vhodná příležitost zjistit vnitřní pochody Němcové při psaní *Babičky* a jaký význam pro ni Ratibořice jako místo měly.

V další své knize nazvané *Božena Němcová: příběhy – situace – obrazy* z roku 2007 Jaroslava Janáčková zdůrazňuje, že spisovatelka v rodných Ratibořicích slyšela kolem sebe z větší části jen němčinu, prostředí bylo zcela německé. Česky psanou knihu držela v ruce poprvé až v roce 1840 v Polné. Babička jí v Ratibořickém údolí vtělila zájem o vlast, ale cestu k češství si Němcová našla až ve vlastenecké společnosti.¹⁵²

¹⁵⁰ JANÁČKOVÁ, Jaroslava, MACUROVÁ Alena a kol. *Řeč dopisů, řeč v dopisech Boženy Němcové*, s. 10.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 129.

¹⁵² JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Božena Němcová: příběhy - situace – obrazy*, s. 49.

Dále si literární historička všímá, že *Babička* neoplývá tolik harmonií, jak se dřívější autoři domnívali. V díle působí protikladné síly, které pouze harmonizační gesto spojuje a prolíná, často se to děje v nižších rovinách textu. Ať už se jedná o Viktorku nebo Hortensii, také se toto ukazuje ve vztahu babičky a její dcery.¹⁵³ Tam, kde by si tyto ženy neměly co říct, nebo jen ostrá slova, je situace v díle vyřešena tak, že se v plnění svých činností v domácnosti míjejí. A tak jejich nesympatie neovlivňuje klidný život v Ratibořicích, a díky tomu dodnes Babiččino údolí vyzařuje klidnou a milou atmosférou, pro kterou je hojně navštěvováno lidmi.

Dále autorka zmiňuje podtitul knihy, který zní *Obrazy venkovského života*. Je důležité uvědomit si rozdíl mezi slovy venkovský a vesnický. Oblasti mimo město jsou venkovské, ale obce s více než polovinou zemědělských občanů je už vesnická. Babiččino údolí bylo tudíž venkovské, babička tak prožila proměnu své identity. V Ratibořicích totiž žili lidé svobodní, kteří pracovali v živnostech nebo v panské službě na zámku.¹⁵⁴ Božena Němcová tedy vzešla z venkovského prostředí. Dodnes je Babiččino údolí venkov, jelikož v obci Ratibořice už mnoho lidí nežije.

Jaroslava Janáčková byla jednou z iniciátorů vydávání korespondence Boženy Němcové, díky tomu se lze dozvědět spisovatelčin autentický pohled na Ratibořické údolí a jeho proměny.

¹⁵³ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Božena Němcová: příběhy - situace – obrazy*, s. 165.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 174.

10. Současný život v Babiččině údolí

Objekty v Babiččině údolí lze navštívit o velikonočních svátcích a od dubna do října. V dalších měsících je otevřeno během adventních akcí. Nejvíce kulturně společenských událostí se koná během otevírací sezóny. Zavíracím dnem, pokud není uvedeno jinak, je pondělí. Prohlídku budov lze sjednat i mimo určené období, ale je se stoprocentní až dvěstěprocentní příirážkou. Avšak Ratibořice jsou vhodné k návštěvě po celý rok, kdy se lidé mohou projít od Loveckého pavilonu přes zámek a Staré bělidlo až k Rýzmburskému altánu a vidět tyto objekty alespoň zvenku. Vstupné do budov se jen nepatrně liší, nejdražší jej má Zámek Ratibořice, kde se pro dospělého lístek pohybuje okolo sta korun. Do ostatních objektů se lze podívat za poplatek, který většinou nepřesáhne padesát korun.¹⁵⁵

10.1 Kulturně společenské akce a události

Kromě prohlídek budov stojících v Babiččině údolí se lze zúčastnit mnoha kulturně společenských akcí, které se konají postupně během roku. V Zámku Ratibořice jsou to například noční prohlídky zámku, Dny evropského dědictví, sraz automobilových veteránů, Podzim v Ratibořicích, Advent na ratibořickém zámku nebo „Oživení“ postav z *Babičky*, kdy se lidé převléknou do soudobých kostýmů, a tak se promění v babičku, Barunku, mlynáře a další obyvatele Ratibořic a dělají různé činnosti, do nichž se mohou zapojit i návštěvníci této červnové akce, dokonce si lze pohladit i psy představující Sultána a Tyrla.¹⁵⁶

Kousek dál v Zahradním domě lze zhlédnout mnoho výstav o květinách; například Slavnost hortenzií, Slavnost růží a v zimních měsících Podzimní nostalgii a Vánoční inspiraci. Konají se zde také Svatební a Květinové víkendy plné nápadů a lze zde uspořádat různé svatební hostiny jako Den pro Hortenzii či Nostalgičká růže. Dále se v Zahradním domě konají různé koncerty, divadelní představení nebo čtení z dopisů Boženy Němcové, kterého se ujala Jaromíra Mílová, herečka z Národního divadla. Poté je možné se zde účastnit různých kurzů. Oblíbené jsou kroužky fotografie, krajinářské malby, zahradní architektury nebo aranžování květin. Lze se také dozvědět více o investici do drahých kamenů či si dopřát odpočinkové masáže těla.¹⁵⁷

¹⁵⁵ *Státní zámek Ratibořice* [online]. [cit. 2018-02-23]. Dostupné z: <https://www.zamek-ratiborice.cz/cs>

¹⁵⁶ *Kulturní akce – Babiččino údolí: Jarmarky, slavnosti, výstavy* [online]. [cit. 2018-02-23]. Dostupné z: <http://www.ratiborice-babiceinoudoli.cz/kulturni-akce/>

¹⁵⁷ Tamtéž.

Na řece vedoucí od Rudrova mlýna ke Starému bělidlu se každoročně koná Neckyáda a na konci Naučné stezky Babiččino údolí na Rýzmburském altánu se v květnu odehrává Voříškiáda, také pod jménem Rýzmburský voříšek, kde psi překonávají různé překážky.¹⁵⁸

V roce 2017 se dále lidé mohli v Babiččině údolí účastnit akcí jako Den země, také závodu určeného celé rodině Běh Babiččiným údolím, Mlynářských dnů nebo Mikulášské obchůzky. V Ratibořicích v květnu stejného roku bylo díky režiséru Tomáši Magnuskovi otevřeno herecké muzeum s názvem Herecký dům Viktorka. Kromě mnoha kulturních událostí tu lze i sportovat.

10.2 Sport

Nachází se zde mnoho ploch, které slouží k různým sportům. Turisté mohou využít již zde zmiňovanou Naučnou stezku Babiččino údolí a mnoho dalších podobných tras, kratších i delších. Dále se lze projít Stezkou Jakuba Míly, která vznikla v roce 2003 a začíná za Rudrovým mlýnem u Žernovské lávky, vede přes Rýzmburk a Žernov až k prameni Jakuba Míly a končí opět v Babiččině údolí u Starého bělidla. Stezku doprovázejí tři informační tabule na trase dlouhé šest kilometrů. V České Skalici je možné si pořídit tištěný průvodce k této cestě. Další pěší okruh se nazývá Justynčina stezka, jež také byla realizována v roce 2003 a je k ní v přilehlém městě k dostání průvodce. Na sedmikilometrové trati se lze seznámit s místními pověstmi a historkami. Nejzajímavějším příběhem je ten o Justynce, židovské dívce a dále o Boušíně. Tato stezka vede kolem Babiččina údolí, začíná v Slatině nad Úpou a Boušíně přes Žebráckou rokli a končí na Červené Hoře, místy spjatými se životem Viktorky. Dále Babiččino údolí protínají tři turistické značky; červená, zelená a modrá.¹⁵⁹

Zdejší krajina je také vhodná pro výlety na kolech, proto se zde nacházejí dvě cyklotrasy. První se jmenuje Okruh Boženy Němcové, který vznikl v roce 1999 a trvá jej zdolat bezmála tři hodiny pro mírně zdatné cyklisty. Při cestě se rozevírá pohled na nejkrásnější místa v Babiččině údolí, poté se trasa stáčí přes Havlovice, Červený Kostelec, Řešetovu Lhotu, dále do Studnice, kde si lze dopřát pauzu u cyklistů vyhlášené restaurace U Studny a poté pokračovat přes Českou Skalici zpět do Ratibořic.

¹⁵⁸ *Kulturní akce – Babiččino údolí: Jarmarky, slavnosti, výstavy* [online]. [cit. 2018-02-23]. Dostupné z: <http://www.ratiborice-babiccinaoudoli.cz/kulturni-akce/>

¹⁵⁹ *Sportovní vyžití – Babiččino údolí: turistika, cyklotrasy, koupání* [online]. [cit. 2018-02-23]. Dostupné z: <http://www.ratiborice-babiccinaoudoli.cz/sportovni-vyziti/>

Při jízdě se všude zhmotňuje odkaz Boženy Němcové. Další cyklotrasou je Po stopách bojů války 1866. Cesta opět začíná v Babiččině údolí a mizí směrem na Červenou Horu, Všeliby, Vysokov, Provodov, Dubno, Zlích a mnoha dalšími vesnicemi vede opět do Ratibořic a z nich poté na Rýzmburk, do Žernova a Třtice. Během cyklostezky se lze seznámit s válečnými událostmi v roce 1866. V lese Dubno je památník v podobě lva a ve Třtici se nachází minerální pramen. Tato trasa trvá bezmála dvě hodiny bez zastávek a je určena pro mírně zdatné cyklisty.¹⁶⁰

Dále se zde nacházejí tři běžkařské tratě a všechny jsou nenáročné. První cesta nese název Zasněženou přírodou z Babiččina údolí do Červeného Kostelce, je dlouhá dvacet šest kilometrů a dále vede například přes Rýzmburk, Studnici nebo Žernov. Druhý běžkařský okruh Zimní krajinou Ratibořického zámku má čtyři kilometry, začíná v České Skalici a přes Bažantnici a Lovecký pavilon končí u zámku. Třetí běžkařská trať protahuje o tři kilometry předchozí cestu dál do Babiččina údolí, kde lze navíc vidět další objekty.¹⁶¹

10.3 Návštěvnost

Návštěvnost památek ležících v České republice prodělala expanzi i krizi. Po otevření hranic v devadesátých letech přišel útlum kvůli vlně turismu směřující do zahraničí, aby o patnáct let později narostl zájem o českou historii. Už nikdy nebude návštěvnost tak vysoká jako v průběhu minulého režimu, ale nastává vzestup díky tomu, že se objekty otevřely širší veřejnosti. Památky od roku 2003 spravuje Národní památkový ústav, který nechalo zřídit Ministerstvo kultury České republiky.¹⁶²

Zámek Ratibořice a Babiččino údolí jsou známy a vyhledávány lidmi hlavně díky dílu Boženy Němcové.¹⁶³ Ratibořické údolí patří mezi nejoblíbenější návštěvní místa v Královéhradeckém kraji, můžou se pochlubit velmi vysokou návštěvností. Ta se měří hlavně podle prodeje lístku do Zámku Ratibořice, ale předpokládá se, že si lidé projdou i celé Babiččino údolí a prohlédnou si i další objekty spjaté s *Babičkou*, kde se platí vstupné, například ve Starém bělidle, Rudrově mlýně a podobně. Neoficiální

¹⁶⁰ *Sportovní vyžití – Babiččino údolí: turistika, cyklotrasy, koupání* [online]. [cit. 2018-02-23]. Dostupné z: <http://www.ratiborice-babiccinoudoli.cz/sportovni-vyziti/>

¹⁶¹ Tamtéž.

¹⁶² SZCZYRBA, Zdeněk, FŇUKAL, Miloš, KUDRNOVSKÝ, Emil: Návštěvnost památkových objektů v ČR – vývojové tendence po roce 1989. In: Fňukal, M., Ptáček, P. (eds.): *Geografie, cestovní ruch a rekreace*, s. 85-86.

¹⁶³ *Historie - Ratibořice* [online]. [cit. 2018-02-28]. Dostupné z: <https://www.zamek-ratiborice.cz/cs/o-zamku/historie>

návštěvnost však musí být mnohem vyšší, mnoho lidí sem zajde jen na procházku, aniž by se podívali dovnitř budov. Návštěvníci sem navíc chodí i mimo sezónu a obdivují zdejší krajinu a přírodu.

Zámek Ratibořice „je znám a navštěvován jako málokterý jiný zámek v Čechách.“¹⁶⁴ Ratibořice spadají pod památky s celostátním významem a v roce 2003 je navštívilo 100 000 až 200 000 návštěvníků.¹⁶⁵ Postupně zájem upadal kvůli výše zmíněným důvodům a o šest let později roku 2009 si Zámek Ratibořice prohlídlo 87 647 lidí, a skončil tak na 31. místě v návštěvnosti památkových objektů z celé České republiky.¹⁶⁶ Na Náchodsku se tak stal s velkým náskokem, téměř dvojnásobným, nejnavštěvovanější památkou, druhý byl Státní zámek Náchod. V celém Královéhradeckém kraji Ratibořice předběhl jen Zámek Dětenice, zato ale zhruba o 60 000 lidí.¹⁶⁷

Tabulka vyrobená organizací Národní památkový ústav ukazuje statistiky návštěvnosti čtyř objektů v Královéhradeckém kraji, a to Státní zámek Ratibořice, Státní zámek Opočno, Státní zámek Náchod, hospital Kuks a Státní zámek Hrádek u Nechanic. V roce 2010 si Státní zámek Ratibořice prohlédlo 71 811 turistů, a získal tak první místo v návštěvnosti mezi zmiňovanými objekty, které si podržel až do roku 2014. V roce 2011 zájem lidí klesl na 63 574 osob a tuto výšku prodaných vstupenek si udržel i v následujícím roce s 62 138 lístky. V následujícím roce, 2013, návštěvnost opět začala stoupat na 66 672 turistů a strmý růst se udržel i o rok později s vysokým skokem na 77 301 lidí.¹⁶⁸

Dále pak uvádí kastelán Ivan Česka návštěvnost v Babiččině údolí za poslední tři roky. V roce 2015 se celkově v Ratibořicích prodalo 81 212 vstupenek, z toho do zámku 40 698. V následujícím roce zájem lidí vzrostl na 82 029 turistů a ratibořický zámek z tohoto počtu vidělo 41 340 osob. Minulý rok, 2017, návštěvnost klesla na 69 344 jedinců, z nichž zámek navštívilo 38 753 lidí, stalo se tak kvůli naplánované stavební činnosti. Obnovoval se mlýnský náhon v celém rozsahu a zároveň byly odstraněny škody po povodních v roce 2013. Tato činnost omezovala provoz v Ratibořicích, proto

¹⁶⁴ HANUŠ, Josef. *Krajem Aloise Jiráska a Boženy Němcové*, s. 2.

¹⁶⁵ SZCZYRBA, Zdeněk, FŇUKAL, Miloš, KUDRNOVSKÝ, Emil: Návštěvnost památkových objektů v ČR – vývojové tendence po roce 1989. In: Fňukal, M., Ptáček, P. (eds.): *Geografie, cestovní ruch a rekreace*, s. 92.

¹⁶⁶ *Základní statistické údaje o kultuře v České republice 2009*, s. 38.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 43.

¹⁶⁸ *Návštěvnost památek v krajích ČR* [online]. [cit. 2018-02-28]. Dostupné z: http://www.niposmk.cz/wp-content/uploads/2013/05/PAMATKY_navstevnost_2016.pdf

byla dopředu velmi medializována, a tudíž si lidé raději vybrali jiné památky a začnou opět hojně navštěvovat Babiččino údolí až tento rok.

V průměru si tedy Ratibořice prohlédne každý rok bezmála 100 000 lidí a někteří se sem i vrací. Tato památka stále láká mnoho lidí k návštěvě, což lze vidět i na velkém množství společenských a kulturních akcí, které se tu často pořádají, kde je možné pokaždé zahlédnout spoustu lidí. Dále je rovněž ideálním místem na procházky, jízdu na kole a v zimě i na běžky.

10.5 Babiččino údolí v kontextu „kraje spisovatelů“

Královéhradecký kraj proslavili hlavně spisovatelé, kteří se tu narodili, nebo zde delší dobu žili. Je to oblast spjatá nejenom s Boženou Němcovou, ale také s mnoha dalšími autory beletristické literatury. Hronov je spojen s Aloisem Jiráskem, který se zde narodil a každý rok, první týden v srpnu, se zde koná akce Jiráskův Hronov, což je festival amatérského divadla, kam jezdí i zahraniční hosté. Hronov je rodiště také dalších dvou spisovatelů Josefa Čapka a Egona Hostovského. V Královéhradeckém kraji leží i Malé Svatoňovice, kde se narodil Karel Čapek. Miletín je zase rodiště současníka Boženy Němcové, a to Karla Jaromíra Erbena, v Hoříčkách trávil prázdniny Julius Zeyer. Větší město jako Rychnov nad Kněžnou je domovinou Karla Poláčka a v Náchodě se narodil Josef Škvorecký. V Červeném Kostelci krátce pobývala také Božena Němcová, dodnes je zde k vidění dům, ve kterém bydlela.

Východní Čechy jsou tedy rodištěm mnoha českých předních spisovatelů a literátů. Je jich tu mnoho, kteří obohatili české písemnictví, ale často se zapomíná, odkud vlastně byli, protože se v Královéhradeckém kraji nachází slavné a velmi oblíbené Babiččino údolí, jemuž život a dobovou atmosféru dala Božena Němcová prostřednictvím svého díla *Babička*. Někdy se stává, že ostatní spisovatelé stojí v jejím stínu, a jejich rodiště v pozadí údolí, jelikož Ratibořice mají jednu z nejvyšších návštěvností v tomto kraji. Kdyby se tito literáti narodili v jiné oblasti, kde není tak hojný výskyt tohoto povolání, území by těžilo hlavně z jejich věhlasu. Babiččino údolí je tedy jedním z nejslavnějších a nejvýznamnějších míst v Královéhradeckém kraji.

Závěr

Poukázala jsem na nesmazatelnou a pevnou provázanost mezi Ratibořicemi, Boženou Němcovou a jejím dílem, bez kterých by toto údolí nikdy nedosáhlo takového věhlasu a oblíbenosti v české společnosti. Ratibořice měly jen zámek a přilehlé okolí, než se Němcová rozhodla vsadit děj své knihy právě sem, a vytvořit tak z místa symbol. Takovou atmosféru si Babiččino údolí dochovalo až dodnes a jeho vývoj začíná právě v tomto příběhu. Bez těchto souvislostí tudíž nelze psát historii Ratibořic. Každá odborná práce věnující se Babiččinu údolí nikdy neopomene zmínit svět literárního díla *Babička*, jež stvořila Božena Němcová.

Místem historické paměti je nejen samotné Babiččino údolí, ale součástí je také *Babička*, druhý život Boženy Němcové a další knihy, které věnují svůj zájem této oblasti a spisovatelce, a tak jsem díla například od Halase či Seiferta rozepsala ve druhé kapitole. V těchto knihách se Babiččino údolí také změnilo na symbol, už to není obyčejné místo, ale dává naději a uchovává hodnoty. Dále díky krátkému vhledu do života Boženy Němcové se lze dozvědět vlivy, které na ni silně působily, jedná se tedy hlavně o její babičku, díky níž, protože byla pro spisovatelku velkou inspirací, vznikl celý příběh, který se dodnes odehrává v Babiččině údolí. Téměř v každém jejím literárním díle lze nalézt odkaz na její rodné místo, čímž také zdůrazňovala odkaz na český venkov, což je to součást české národní identity. Další část ukázala různé velké rozdíly mezi skutečnými obyvateli Ratibořic a jejich zidealizovanými postavami; u některých osob se jedná o nepatrné rozdíly, například u Terezie Panklové, u dalších o zásadní změnu osudu, zde lze zmínit život Viktorky.

Dospěla jsem k tomu, že každá doba si našla na *Babičce*, Boženě Němcové a v rámci toho i na Babiččině údolí něco, co považovali autoři za aktuální pro svou dobu. Od idealizace tradic českého venkova na přelomu 19. a 20. století, přes vnitřní sílu v době okupace, dále přes bojující lid v socialismu až po roli žen v dnešní společnosti. Lze tak nahlédnout vývoj vnímání a přijímání Babiččina údolí společností. Různé úhly pohledů na údolí prostřednictvím Němcové a její tvorby jsou často jediné možné, které jsou k dispozici. Jak již bylo zmíněno výše, spisovatelka proměnila Ratibořice na symbolické místo a každý z autorů v něm vidí jiný hlavní znak, jedná se například o místo rodinného kruhu, socialismus či ráj. Ten v interpretaci Babiččina údolí zdůrazňuje například literární kritik F. X. Šalda, je to velmi častý symbol, který se připisuje této oblasti, váže se totiž na ideální život, dá se říct, až pohádkově krásný.

Ratibořice jsou velmi oblíbené, a to díky Naučné stezce Babiččino údolí, mnoha turistickým, cyklistickým a běžkařským trasám a také kvůli hojně navštěvovaným akcím, které se zde často konají. Často sem také jezdí čtenáři díla Boženy Němcové. V českém povědomí stále zůstává velmi silně přítomen symbol venkova, který působí jako místo plné harmonie, klidu a odpočinku. Další vliv na návštěvnost mají také natočené filmy, které se v Babiččině údolí odehrávají. Ratibořice se tedy těší dodnes velké oblibě a oslovují mnoho lidí.

Díky Boženě Němcové se Babiččino údolí proměnilo v místo, které vzešlo z literatury, stalo se symbolem a začalo uchovávat odkaz českého venkova 19. století.

Seznam použitých informačních zdrojů

Odborná literatura

BŘEZINA, Václav. *Lexikon českého filmu*. 2. vyd. Praha: Cinema, 1997. ISBN 80-85933-13-6.

HAMAN, Aleš. *Trvání v proměně: česká literatura devatenáctého století*. 2., rev. vyd. Praha: Arsci, 2010. ISBN 978-80-7420-011-3.

HANUŠ, Josef. *Krajem Aloise Jiráska a Boženy Němcové*. Praha: STN, 1955.

HAVLŮJOVÁ, Hana, NAJBERT, Jaroslav. *Paměť a projektové vyučování v dějepise*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2014. ISBN 978-80-87912-12-6.

HEĚ, Veronika. Božena Němcová – tvorba a osobnost po půldruhém století. In: *Božena Němcová a její Babička. Sborník příspěvků z III. Kongresu světové literárněvědné bohemistiky*. Praha: ÚČL AV ČR, 2006, s. 248-260. ISBN 80-85778-50-5.

HORKÝ, Milan, HORKÝ, Roman, ed. *Božena Němcová - život, dílo, doba: sborník příspěvků ze stejnojmenné konference konané ve dnech 7.-8. září 2005 v Muzeu Boženy Němcové, Česká Skalice*. Česká Skalice: Muzeum Boženy Němcové, 2006. ISBN 80-239-8467-5.

IRMANN, Adolf. *Pravda o matce Boženy Němcové*. Praha: Památník národního písemnictví, 1973.

MICHL, Karel. Doslov. HALAS, František. *Naše paní Božena Němcová*. 13. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1979.

MICHL, Karel. *Za Babičkou Boženy Němcové: literárně-historický průvodce*. V Hradci Králové: Krajské nakladatelství, 1950.

MÜHLSTEIN, Ludvík, MÜHLSTEINOVÁ, Lada. *Kraj mládí Boženy Němcové*. Česká Skalice: Muzeum Boženy Němcové v České Skalici, 1980.

OTRUBA, Mojmir, PEŠAT, Zdeněk, HOMOLOVÁ, Květa ed. *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století: slovníková příručka*. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1982.

POLÁK, Josef. *Dětství a mládí Boženy Němcové*. Praha: Regulus, 1996. Dokumenty. ISBN 80-901564-5-2.

RAK, Jiří. *Bývali Čechové: České historické mýty a stereotypy*. Jinočany: H & H, 1994. ISBN 80-85787-73-3.

SZCZYRBA, Zdeněk, FŇUKAL, Miloš, KUDRNOVSKÝ, Emil: Návštěvnost památkových objektů v ČR – vývojové tendence po roce 1989. In: Fňukal, M., Ptáček, P. (eds.): *Geografie, cestovní ruch a rekreace*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2005. s. 85-92.

ŠRÁM, Václav. *Okres Česko-skalický: nástin historický*. Praha: Fr. A. Urbánek, 1882. Bibliotéka místních dějepisův pro školu a dům.

TILSCHOVÁ, Marie Anna. Předmluva. *Přátelský kruh Boženy Němcové*. Praha: Nakladatelství J. Otto, společnost s r. o., 1946, s. 5-6.

VLČKOVÁ, Věra. *Česká Skalice: osobnosti kultury, umění, vědy*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2014. ISBN 978-80-7465-102-1.

VLČKOVÁ, Věra. *Z českoskalických pamětí: vyprávění, co v České Skalici bylo a jak se žilo*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2012. ISBN 978-80-7465-030-7.

WIRTH, Zdeněk. *Babiččino údolí: státní zámek a přírodní rezervace v Ratibořicích: putování po stopách mládí Boženy Němcové*. 2. rozšíř.vyd. Praha: Čedok, 1953.

WIRTH, Zdeněk. *Ratibořice: Státní zámek a Babiččino údolí*. 3. vyd., v STN 1. vyd., (3. rozš. vyd. publ. Babiččino údolí). Praha: STN, 1956.

Základní statistické údaje o kultuře v České republice 2009. Praha: NIPOS - Národní informační a poradenské středisko pro kulturu, Centrum informací a statistik kultury, 2010. ISBN 978-80-7068-245-6.

Prameny

ČERNÝ, Václav. *Knížka o Babičce*. Praha: Lidová demokracie, 1963.

DYK, Viktor. Památce Boženy Němcové. DYK, Viktor. *Devátá vlna*. 8. vyd. Praha: Maťa, 2002, s. 82-84. ISBN 80-7287-035-1.

FUČÍK, Julius. *Božena Němcová bojující*. 3. vyd. (v Čsl. spisov. 1.). Praha: Československý spisovatel, 1961.

HALAS, František. *Naše paní Božena Němcová*. 13. vyd., v Čs. spis. 5. vyd. Ilustroval Vladimír TESAŘ. Praha: Československý spisovatel, 1979.

JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Božena Němcová: příběhy - situace - obrazy*. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1574-7.

JANÁČKOVÁ, Jaroslava, MACUROVÁ Alena a kol. *Řeč dopisů, řeč v dopisech Boženy Němcové*. Praha: ISV, 2001. ISBN 80-85866-83-8.

MUKAŘOVSKÝ, Jan. *Božena Němcová*. Brno: Rovnost, 1950.

NEJEDLÝ, Zdeněk. *Božena Němcová*. 5. vyd. Praha: Svoboda, 1950.

NĚMCOVÁ, Božena. *Babička: obrazy z venkovského života*. V Praze: Levné knihy KMa, 2001. ISBN 80-7309-039-2.

PRAŽÁK, Albert. Drobné povídky Boženy Němcové. *Pět povídek Boženy Němcové*. 2. vyd. Praha: Bohumil V. Hladký, 1947, s. 7-11.

PRAŽÁK, Albert. Rod a rodina Boženy Němcové. In: *Prátelský kruh Boženy Němcové*. Praha: Nakladatelství J. Otto, společnost s r. o., 1946, s. 7-39.

SEIFERT, Jaroslav. *Vějíř Boženy Němcové: Přilba hlíny ; Ruka a plamen ; Píseň o Viktorce*. Praha: Československý spisovatel, 1987.

ŠALDA, F. X. *Duše a dílo: podobizny a medailony*. 6. vyd., v Souboru díla F.X.Š. 2. vyd. Praha: Melantrich, 1950.

VÁVRA, Vincenc V. *Božena Němcová: pokus životopisný a literární*. V Praze: J. Otto, 1895. Česká knihovna zábavy a poučení (J. Otto).

Internetové zdroje

Babiččino údolí [online]. [cit. 2018-01-22]. Dostupné z: <http://www.ratiborice-babiccinoudoli.cz/babicino-udoli/>

Historie | Město Česká Skalice [online]. [cit. 2018-02-05]. Dostupné z: <http://www.ceskaskalice.cz/cs/nase-mesto/o-meste/historie/>

Historie muzea | Muzeum Boženy Němcové [online]. 2012 [cit. 2018-01-18]. Dostupné z: <https://www.muzeumbn.cz/historie-muzea/>

Historie - Ratibořice [online]. [cit. 2018-02-28]. Dostupné z: <https://www.zamek-ratiborice.cz/cs/o-zamku/historie>

Jirínkové slavnosti | Město Česká Skalice [online]. [cit. 2018-01-19]. Dostupné z: <http://www.ceskaskalice.cz/cs/nase-mesto/kultura/jirinkove-slavnosti/jirinkove-slavnosti.html>

Knihy mého srdce; Česká televize [online]. [cit. 2018-02-16]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10214215895-kniha-meho-srdce/>

Kulturní akce – Babiččino údolí: Jarmarky, slavnosti, výstavy [online]. [cit. 2018-02-23]. Dostupné z: <http://www.ratiborice-babiccinoudoli.cz/kulturni-akce/>

Národní přírodní památka Babiččino údolí [online]. 2013 [cit. 2018-01-18]. Dostupné z: <http://www.ochranaprirody.cz/lokality/?idmzchu=4>

Národní přírodní památka Babiččino údolí | Muzeum Boženy Němcové [online]. [cit. 2018-01-18]. Dostupné z: <https://www.muzeumbn.cz/npp-bu/>

Naučná stezka Babiččino údolí | Muzeum Boženy Němcové [online]. [cit. 2018-01-22]. Dostupné z: <https://www.muzeumbn.cz/naucna-stezka-babicino-udoli/>

Návštěvnost NPÚ Královéhradecký kraj 2015 [online]. [cit. 2018-02-28]. Dostupné z: http://krouna.cz/pdf/HZ2015/20151105/06_Navstevnost_NPU_Kralovehradecky_kraj_2015.pdf

Návštěvnost památek v krajích ČR [online]. [cit. 2018-02-28]. Dostupné z: http://www.niposmk.cz/wp-content/uploads/2013/05/PAMATKY_navstevnost_2016.pdf

Přehrada Rozkoš a autokemp | Město Česká Skalice [online]. [cit. 2018-01-18]. Dostupné z: <http://www.ceskaskalice.cz/cs/nase-mesto/prehrada-rozkoš-a-autokemp/>

Ratibořice a Babiččino údolí | Město Česká Skalice [online]. [cit. 2018-01-23]. Dostupné z: <http://www.ceskaskalice.cz/cs/nase-mesto/ratiborice-a-babiccino-udoli/>

Rozkošné to údolíčko | Muzeum Boženy Němcové [online]. [cit. 2018-03-09]. Dostupné z: <https://www.muzeumbn.cz/clanky-bartos-sanquis/>

Sportovní vyžití – Babiččino údolí: turistika, cyklotrasy, koupání [online]. [cit. 2018-02-23]. Dostupné z: <http://www.ratiborice-babiccinoudoli.cz/sportovni-vyziti/>

Státní zámek Ratibořice [online]. [cit. 2018-02-23]. Dostupné z: <https://www.zamek-ratiborice.cz/cs>

Toulky českou minulostí [online]. [cit. 2018-02-01]. Dostupné z: http://m.rozhlas.cz/toulky/vysila_praha/_zprava/650261

Zámek Ratibořice [online]. [cit. 2018-01-22]. Dostupné z: <http://www.ratiborice-babiccinoudoli.cz/zamek-ratiborice/>

Seznam příloh

Příloha č. 1 – Portrét Boženy Němcové nazvaný Polopostava sedící Boženy Němcové,
od autora J. V. Hellicha

Zdroj: <https://www.muzeumbn.cz/subweb-bozena-nemcova/>

Příloha č. 2 – Zámek Ratibořice

Zdroj: <http://www.ratiborice-babiccinoudoli.cz/zamek-ratiborice/>

Příloha č. 3 – Pomník Babička s dětmi

Zdroj: <http://www.ratiborice-babiccinoudoli.cz/>

Příloha č. 4 – Rudrův mlýn

Zdroj: <http://www.ratiborice-babiccinoudoli.cz/babicino-udoli/>

Příloha č. 5 – Staré bělidlo

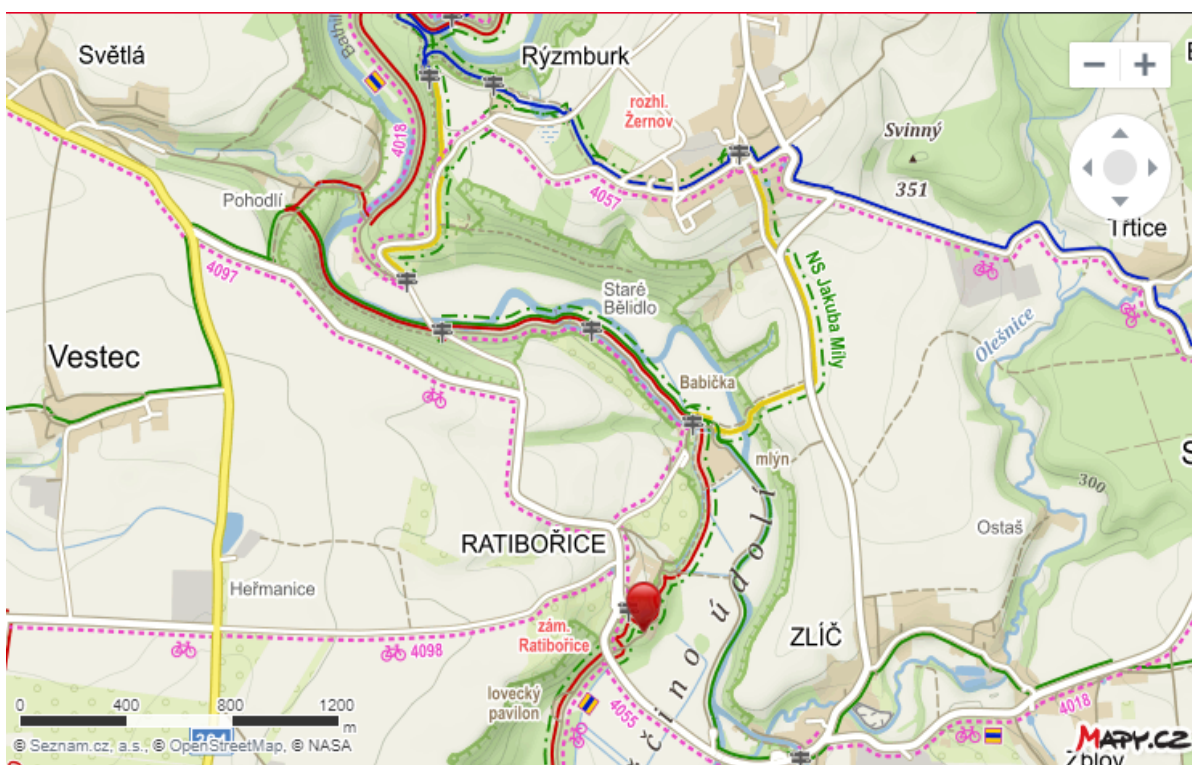
Zdroj: <http://www.ratiborice-babiccinoudoli.cz/babicino-udoli/>

Příloha č. 6 – Viktorčina splav

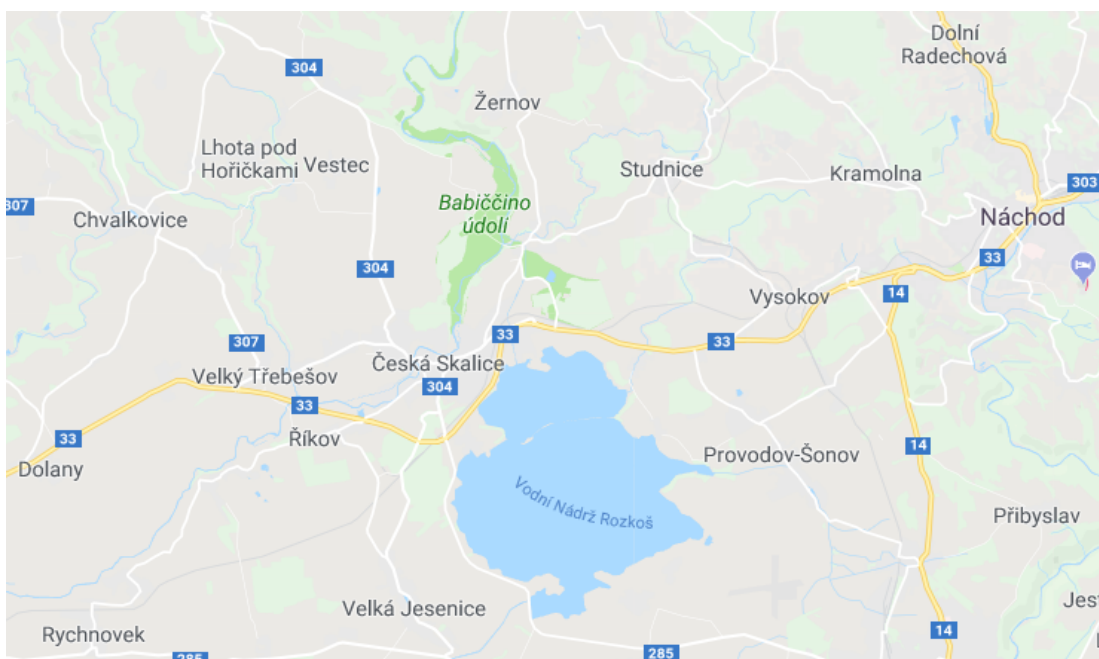
Zdroj: <http://www.ratiborice-babiccinoudoli.cz/>

Příloha č. 7 – Naučná stezka Babiččino údolí a turistické trasy vedoucí skrz Ratibořice

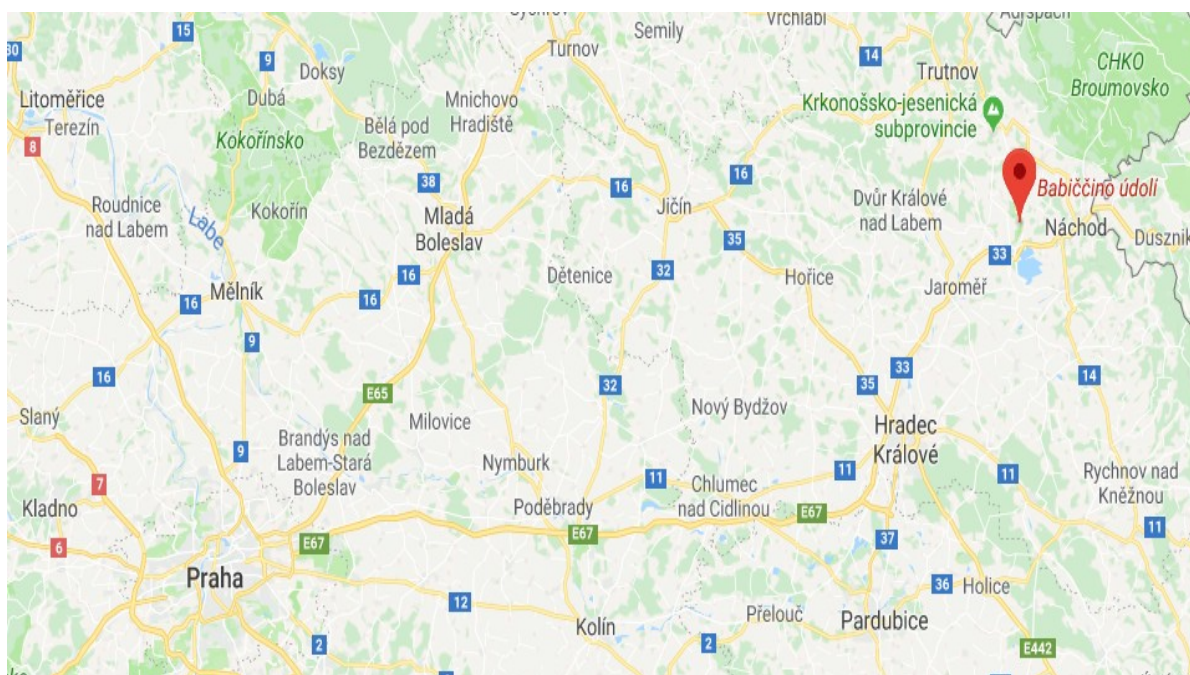
Zdroj: mapy.cz

Příloha č. 8 – Umístění Babiččino údolí v rámci Náchodska

Zdroj: google.com

Příloha č. 9 – Umístění Babiččina údolí v rámci České republiky

Zdroj: google.com